

Ο Καπιταλισμός των Ηλιθίων

Μαρσέλ Στέτσελερ¹

1.

Οι κριτικοί υπερασπιστές της διαδικασίας του πολιτισμού παραδέχτηκαν ότι αυτή σηματοδότησε, από τη μία πλευρά, την εξέλιξη ολοένα και πιο αποτελεσματικών μορφών λεηλασίας, κυριαρχίας, εκμετάλλευσης, βιασμού και πολέμου, αλλά υποστήριξαν ότι σήμανε, από την άλλη πλευρά, τη σταδιακή ανάδυση του Ορθού Λόγου και των θεσμών που τον αντιπροσωπεύουν, πολλούς από τους οποίους συσχέτιζαν με το κράτος. Τιθασεύοντας τον φόνο, τη λεηλασία και τον βιασμό, το κράτος ανέλαβε το ρόλο του καλού μπάτσου έναντι του κακού μπάτσου, δηλαδή εναντίον των βιαιοτήτων που λειτουργούν ως υπερσυμπιεστές τούρμπο για την αποδοτική αυτοσυντήρηση του Διαφωτισμού. Καταλαμβάνοντας οι ναζιστές το κράτος, την κουλτούρα και τον Λόγο [ratio], τα έθεσαν απερίφραστα στην υπηρεσία του φόνου, της λεηλασίας και του βιασμού, ακινητοποιώντας, έτσι, τη διαλεκτική του πολιτισμού. Κατέστρεψαν την πεποίθηση ότι η διαδικασία του πολιτισμού θα μπορούσε σε κάποιο σημείο, παρά τα όσα θα είχαν συμβεί, να μας προσφέρει τη χειραφέτηση. Ωστόσο, η διαλεκτική του Διαφωτισμού, απαρατήρητη από τους ναζί και από τους θριαμβευτές φιλελεύθερους, εκδιωγμένη από τους κρατικούς θώκους, έχει επιζήσει κρυμμένη πίσω από τις θημωνιές και εξακολουθεί να διεξάγει περιστασιακές επιχειρήσεις ανταρτοπόλεμου.

Κάθε φορά που ένα τμήμα της φιλελεύθερης προόδου εξανεμίζεται, καθώς κάποιο ατυχές γεγονός ξεθεμελιώνει κάποιον από τους πυλώνες της, η κάπως λιγότερο φιλελεύθερη κατάσταση που το διαδέχεται καθίσταται εντελώς φυσική μέσα σε ελάχιστο χρόνο. Η φιλελεύθερη τάξη πραγμάτων ψυχорραγεί σε κάθε της βήμα, χωρίς καμία σοβαρή αντίσταση, καθώς όλοι διαισθάνονται, χωρίς να το παραδέχονται, πόσο επισφαλής και ονειρώδης υπήρξε εξ αρχής.

Ένας φόνος με αφορμή είκοσι λίρες ή ως απόκριση σε μια απρόκλητη ανταλλαγή βλεμμάτων μπορεί να εξηγηθεί εντός των παραμέτρων του ανθρώπινου πολιτισμού, ακόμη και αν δεν συνιστά ακριβώς συμπεριφορά βασισμένη σε ορθολογική επιλογή. Ωστόσο, η ρατσιστική βία και, ακόμη περισσότερο, ο βιασμός, προκαλούν αποτροπιασμό, επειδή δεν εμπίπτουν εντός αυτών των παραμέτρων. Είναι συμπεριφορές *ανανθρώπινες* [ahuman], υπό μια κανονιστική, αν και όχι εμπειρική, σκοπιά. Οι αντιδράσεις μας στις διαφορετικές μορφές βίας υπαγορεύονται από μια υποσυνείδητη διάκριση μεταξύ της βίας που αποτελεί μέρος της διαδικασίας πολιτισμού —τα εκατομμύρια θύματα των αυτοκινητιστικών δυστυχημάτων, τα εργατικά ατυχήματα, οι ένοπλες ληστείες, οι ισοπεδωτικοί βομβαρδισμοί σε νόμιμους διακρατικούς πολέμους— και της βίας που τοποθετείται εκτός και εναντίον της διαδικασίας

---

¹ ΣτΜ: ο Μαρσέλ Στέτσελερ (Marcel Stoetzler) είναι Senior Lecturer στο Πανεπιστήμιο του Μπάγκορ, στην Ουαλία. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν την Κριτική Θεωρία αλλά και τη θεωρία και ιστορία του αντισημιτισμού. Το παρόν κείμενο δημοσιεύτηκε στο τρίτο τόμο του περιοδικού μαρξιστικής αισθητικής κριτικής *Cured Quail*, το καλοκαίρι του 2024. Βλ. Stoetzler, Marcel (2024). *The Capitalism of Fools*. Cured Quail, Volume 3. <https://curedquail.com/The-Capitalism-of-Fools>

αυτής. Μια τέτοια βία, του είδους που «δεν βγάζει νόημα», δεν θραύει τον πολιτισμό αλλά την πίστη μας σε αυτόν.

Τα άτομα που έχουν κοινωνικοποιηθεί καπιταλιστικά, καθώς και πολλά άλλα που βρίσκονται στο μεταίχμιο, επιθυμούν, ως επί το πλείστον, να ζήσουν σε αυτά που αντιλαμβάνονται ως τα πιο δυναμικά, «ανεπτυγμένα», τα πιο ηδονιστικά, πιο ακτινοβόλα και λιγότερο απροκάλυπτα καταπιεστικά μέρη του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος. Το ίδιο επιθυμώ ασφαλώς κι εγώ, εκτός από ορισμένες φορές, σε στιγμές αδυναμίας, όταν ονειρεύομαι να αποσυρθώ σε ένα εξοχικό στα βουνά, όπως είθισται να κάνει κανείς: πρόκειται για ένα αίσθημα που, ωστόσο, φαντάζει περισσότερο παρά λιγότερο αντιδραστικό: μια προδοσία, μια εγκατάλειψη της υπόσχεσης της νεωτερικότητας που, ως και σήμερα, παραμένει δέσμια της μοίρας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Θέλημα του μοντερνισμού της σύγχρονης αστικής κοινωνίας αποτελεί ο κινητήριος μοχλός της καπιταλιστικής επέκτασης, το πλέον καθοριστικό της χαρακτηριστικό: ο τύπος X—E—X'. Η δυναμική επέκτασης του ενός ή του άλλου συγκεκριμένου μπλοκ εξουσίας του παγκόσμιου συστήματος κρατών, η εμπρόθετη πολιτική και στρατιωτική δράση των ισχυρότερων μονάδων του —δηλαδή ο ιμπεριαλισμός, με τη στενότερη έννοια του όρου— είναι ζήτημα δευτερεύον, σε ό,τι αφορά την ίδια την καπιταλιστική επέκταση.

Η φιλελεύθερη κοινωνία προσδένει την ισότητα και την ελευθερία της πολιτικής σφαίρας σε μια πραγματικότητα καθημερινής ζωής που είναι αυταρχική, ρατσιστική, σεξιστική και βουτηγμένη στην ανέχεια, μια συντριπτικά καταθλιπτική, ανιαρή και κοινότοπη δικτατορία. Οι αριστεροί φιλελεύθεροι έτρεφαν την ελπίδα ότι αυτή η καταφανώς ασταθής ρύθμιση θα οδηγούσε δυνητικά στο να υπερχειλίσουν η ισότητα και η ελευθερία από την πολιτική σφαίρα και να μετασχηματίσουν την καθημερινή ζωή. Είναι, όμως, πλέον ξεκάθαρο ότι ο μετασχηματισμός κινήθηκε προς την αντίθετη κατεύθυνση. Ένα εργατικό κίνημα που ποτέ σχεδόν δεν αμφισβητεί τον αυταρχισμό στους εργασιακούς χώρους, και ακόμα λιγότερο την καπιταλιστική δυναμική που συντηρεί την αυταρχική ταξική κυριαρχία, δεν πρόκειται να υπερασπιστεί την ελευθερία και την ισότητα ούτε στη διαχωρισμένη και πραγματοποιημένη επικράτεια της πολιτικής.

Οι πολιτικές της ταυτότητας, στην επαναστατική τους εκδοχή, καταδεικνύουν την ταύτιση του απελευθερωτή με τον απελευθερωμένο. Αυτό ακριβώς υποστήριξε η Συλλογικότητα Combahee River²: καθώς διαπίστωσαν ότι κανείς δεν ενδιαφερόταν να δώσει προτεραιότητα στην ιδιαίτερη απελευθέρωσή τους, συνειδητοποίησαν ότι θα έπρεπε να το κάνουν οι ίδιες. Αυτό αποτελεί, σχεδόν αυτολεξεί, δάνειο από τον Μαρξ. Όπως ακριβώς ο Μαρξ υποστήριξε

---

² ΣτΜ: η συλλογικότητα Combahee River (Combahee River Collective) υπήρξε λεσβιακή φεμινιστική ομάδα μαύρων σοσιαλιστριών, που δραστηριοποιήθηκε στη Βοστώνη κατά τη δεκαετία του '70. Το όνομα της συλλογικότητας μνημονεύει μια στρατιωτική επιχείρηση που έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια του Αμερικανικού Εμφυλίου Πολέμου, όπου σώμα του Βόρειου Στρατού της Ένωσης επιτέθηκε σε φυτείες, πλέοντας κατά μήκος του ποταμού Κομπάχι, με αποτέλεσμα την απελευθέρωση πάνω από 750 μαύρων δούλων. Την επιχείρηση καθοδήγησε η Χάριετ Τάμπμαν (Harriet Tubman), μαύρη απελευθέρωτη που απέδρασε από τη δουλεία, και κατόπιν εμβληματική φιγούρα του κινήματος για την κατάργηση της δουλείας και οργανώτρια του Υπόγειου Σιδηρόδρομου, του παράνομου δικτύου διαφυγής μαύρων από τις δουλοκτητικές Πολιτείες. Επιλέγοντας αυτό το όνομα, η συλλογικότητα Combahee River θέλησε να τονίσει ότι τοποθετείται σε συνέχεια με τους μακρούς χειραφετητικούς αγώνες των μαύρων γυναικών. Η ομάδα είναι γνωστή για το μανιφέστο που συνέγραψε το 1977 υπό τον τίτλο The Combahee River Collective Statement, που ενδεχομένως αποτελεί την πρώτη στιγμή που καταγράφεται σε πολιτικό κείμενο ο όρος «πολιτικές της ταυτότητας» (*identity politics*) και που έχει αναγνωριστεί ως θεμελιακό κείμενο της προσέγγισης της *διαθεματικότητας*, ακριβώς επειδή και η συλλογικότητα επιδίωκε μέσα από την πολιτική της την ανάδειξη της συνάρθρωσης πολλαπλών καταπιέσεων.

ότι το συγκεκριμένο καθορίζεται πάντοτε από πολλές αφαιρέσεις, έτσι και οι μαύρες λεσβίες φεμινίστριες, εφευρέτριες των «πολιτικών της ταυτότητας», υποστήριζαν ότι η συγκεκριμένη συνθήκη τους καθοριζόταν από τη «συνάρθρωση» ενός ολόκληρου συνόλου κοινωνικών καθορισμών, που συμπεριλάμβαναν το φύλο, τη σεξουαλικότητα, την τάξη και τη φυλή. Κατά τη διάρκεια της επόμενης δεκαετίας η «συνάρθρωση» μετονομάστηκε σε «διαθεματικότητα». Το γεγονός ακριβώς ότι η «ταυτοτική πολιτική» που υποστήριζαν διατυπώθηκε στη βάση της συνάρθρωσης ή της διαθεματικότητας, ήταν ο λόγος που οι ίδιες *απέρριπταν* τον σεπαρατισμό των φεμινιστικών ή των λεσβιακών οργανώσεων: κάθε τέτοιος σεπαρατισμός θα σήμαινε τον παραγκωνισμό πάρα πολλών στοιχείων που καθορίζουν τα άτομα. Το επιχείρημά τους υποδηλώνει ότι ο μονοθεματικός σεπαρατισμός οφείλει να κατανικήσει τον ίδιο του τον εαυτό, καθώς οι διάφορες κατηγορίες ταυτότητας αλληλοσυγκροτούν η μία την άλλη. Αυτό το κοινωνικό γεγονός της διαθεματικότητας σημαίνει ότι κάθε απόπειρα προτεραιοποίησης μιας οποιασδήποτε συγκεκριμένης κατηγορίας ταυτότητας συνεπάγεται την παρερμηνεία της και έχει ως αποτέλεσμα την υπαγωγή του σύνθετου ατόμου σε μια απομονωμένη αφαίρεση. Κάθε συγκεκριμένη ομαδοποίηση που αγωνίζεται σε αυτήν τη βάση, στοχεύει στην υπέρβαση, και όχι στην απελευθέρωση, της κατηγορίας ταυτότητάς που τη συγκροτεί.

Στον βαθμό που η πατριαρχία έχει λάβει, εντός της νεωτερικότητας, τη μορφή του καπιταλισμού, μπορεί να καταπολεμηθεί μόνο στην καπιταλιστική της μορφή, ούτε σε οποιαδήποτε άλλη μορφή, ούτε στην καθαρή, *μακράς διάρκειας* (longue-durée)³ υπόστασή της: μπορούμε να καταπολεμήσουμε κάτι μόνο στη μορφή με την οποία αυτό υπάρχει σήμερα. Το να μιλάμε διαθεματικά για την πατριαρχία και για τον καπιταλισμό περιπλέκεται από το γεγονός ότι ο καπιταλισμός είναι, ούτως ή άλλως, πατριαρχικός, όντας η σύγχρονη μορφή της πατριαρχίας, και η σύγχρονη πατριαρχία είναι καπιταλιστική, παρ' όλο που οι δύο έννοιες δεν ταυτίζονται. Οι εκδοχές της διαθεματικότητας που πραγματικά κρύβουν δυσκολίες είναι αυτές μεταξύ διαφορετικών μορφών πατριαρχίας που είναι καπιταλιστικές με διαφορετικό τρόπο: ταυτόχρονα ασύγχρονες.

Η διαλεκτική μεταξύ φιλελεύθερων και φυλετικών μορφών εθνικισμού είναι αυτή μεταξύ της εξάρτησης της φιλελεύθερης κοινωνίας από την επικοινωνία, τη διαπραγμάτευση, τη διαβούλευση και την ορθολογική επιχειρηματολογία από τη μία πλευρά, και της ανάγκης της, ως φυλετικής κοινότητας, από την άλλη πλευρά, να θέσει ένα όριο σε όλη αυτήν τη συζήτηση και την αβρότητα, έτσι ώστε η κυριαρχία και η εκμετάλλευση να μην χάνουν τη βολή τους εξαιτίας των περίπλοκων μορφών διαμεσολάβησης της σύγχρονης κοινωνίας.

Το πρωτεύον νόημα της κουλτούρας είναι ότι το πεπρωμένο μπορεί να αλλάξει. Με άλλα λόγια, ότι δεν υπάρχει πεπρωμένο. Ωστόσο, η καθημερινή ζωή στον καπιταλισμό επιβεβαιώνει την ατέρμονα επαναλαμβανόμενη ομοιομορφία και την αναπαραγωγή των ίδιων συνθηκών παραγωγής, σε αντίθεση με τη ρευστότητα της κουλτούρας. Επομένως, αυτοί που εξισώνουν, υπόρρητα ή ρητά, την κουλτούρα με τη φυλή, ενδέχεται να μιλούν εξ ιδίας πείρας: βιώνουν τη δική τους κουλτούρα ως φυλετική, δηλαδή, ως κληρονομημένο και αμετάβλητο χαρακτηριστικό, ως πεπρωμένο.

---

³ ΣΤΜ: η *μακρά διάρκεια* (longue-durée) είναι όρος του Φερνάν Μπροντέλ (Fernand Braudel), Γάλλου ιστορικού της μεταπολεμικής περιόδου και μέλους της δεύτερης γενιάς της Σχολής των Annales. Ο όρος δηλώνει την απομάκρυνση από μια αφηγηματική ιστοριογραφία που εστιάζει στα γεγονότα και τις άμεσες συνέπειές τους, με άλλα λόγια στον *βραχύ χρόνο*, και την προτίμηση για την ανάλυση των τεκτονικών κοινωνικών κινήσεων που καθορίζουν, μέσα από τροχιές αιώνων, την ιστορική πραγματικότητα. Βλ. Braudel, Fernand (1987). *Μελέτες για την Ιστορία*. (Ο. Βαρών και Ρ. Σταμούλη, μτφ). Εταιρία Μελέτης Νέου Ελληνισμού – Μνήμων.

Οι Γερμανοί φιλελεύθεροι μετά το 1848 πίστευαν ότι μπορούσαν να καβαλήσουν το παλιρροϊκό κύμα που συνιστούσε ο Μπίσμαρκ, καθώς ο καπιταλιστικός εκσυγχρονισμός θα έφερνε σε τελική ανάλυση τη φιλελεύθερη διακυβέρνηση αναπόφευκτα, αυτόματα, ως εάν η εγγελιανή πανουργία του Λόγου να ήταν σιδηρούς νόμος. Η αυταπάτη τους εκφράστηκε ανοιχτά στο όνομα που έδωσαν στη μαγική τους σκέψη, *Realpolitik*, και που επέζησε στον εικοστό αιώνα ως «θεωρία εκσυγχρονισμού». Σε αντίθεση, ο Μαρξ δεν πίστευε ότι ήταν αναπόφευκτο πως θα ακολουθήσει ο κομμουνισμός αλλά, πιο εύλογα, πως θα καταστεί δυνατός από την καπιταλιστική ανάπτυξη που δημιούργησε τόσο τα μέσα όσο και την επείγουσα ανάγκη για την προλεταριακή επανάσταση. Η πιο ώριμη εκδοχή της πίστης του στην πρόοδο, αν διαβάσουμε ανάμεσα από τις γραμμές, επέτρεπε την πιθανότητα ότι όλα μπορεί να πάνε κατά διαόλου. Σχεδόν τα πάντα έχουν πάει κατά διαόλου από τότε, αλλά το στοίχημα παραμένει επί τάπητος.

Δεν πρέπει να διερωτόμαστε αν μπορεί να υπάρξει κοινότητα στην κοινωνία αλλά μάλλον γιατί υπάρχει, πάντοτε και μόνο, ψευδής κοινότητα στην κοινωνία. Το ίδιο το ερώτημα είναι σύμπτωμα της λάθος κατάστασης πραγμάτων: οι σωστές απαντήσεις μπορούν να αναδυθούν μόνο εφόσον το ερώτημα παύει πλέον να τίθεται. Θα πρέπει να αναβάλουμε την ιδέα της κοινότητας για καλύτερους καιρούς. Όσο η κοινωνική πραγματικότητα υποδηλώνει τη διάκριση μεταξύ κοινωνίας και κοινότητας (Τένις)⁴, έχουμε πρόβλημα. Δεν πρέπει να αγωνιστούμε ούτε για το «κοινωνικό άτομο» (Μαρξ)⁵, ούτε για την «κοινωνιακή κοινότητα» (Πάρσονς)⁶ —μιας και η καπιταλιστική κοινωνία είναι ήδη η «κοινωνιακή κοινότητα», ούτως ή άλλως, στη μορφή του έθνους—, και η ατομικότητα είναι γνωστό ότι πάντα εξαρτάται από την κοινωνία. Λαχτάρα για κοινότητα σημαίνει λαχτάρα για κάτι που ήδη κατέχουμε, αλλά ως μέρος της δυστυχίας, όχι ως λύση.

Η πληθωριστική χρήση του όρου «κοινότητα» για όλα και για το καθετί —η Μαύρη κοινότητα, η αστυνομική κοινότητα, η ακαδημαϊκή κοινότητα, η τοπική κοινότητα, η κοινότητα των κτηματομεσιτών— είναι αντιδεολογική με ένα καταθλιπτικά θετικιστικό τρόπο. Είναι το μοιραίο πλήγμα σε μια ρομαντική έννοια που κατέγραφε τον τρόπο με τον οποίο ο εκσυγχρονισμός προωθούσε την καταστροφή κάποιου πράγματος που δεν ήταν εύκολο να οριστεί. Πλέον σημαίνει το αντίθετο αυτού που κάποτε αντιπροσώπευε: απλά οποιαδήποτε αφηρημένη κατηγορία ή ομαδοποίηση μέσα στην κοινωνία, ασχέτως αν αυτή μοιράζεται μια

---

⁴ ΣτΜ: αναφορά στο έργο του Γερμανού κοινωνιολόγου Φέρντιναντ Τένις (Ferdinand Tönnies) και ειδικότερα στη διάκρισή του μεταξύ *κοινότητας* και *κοινωνίας*. Το σχετικό έργο του Τένις *Gemeinschaft und Gesellschaft*, του 1887, έχει μεταφραστεί στα ελληνικά ως Ταίνις, Φέρντιναντ (χ.χ.). *Κοινότητα και Κοινωνία*. (Μ. Μαρκάκης, μτφ). Εκδόσεις Γερ. Αναγνωστίδη.

⁵ ΣτΜ: τον όρο «κοινωνικό άτομο» επικαλείται διάσπαρτα ο Κ. Μαρξ στα χειρόγραφα του 1857-8 που αποτελούν τα Grundrisse. Ίσως τα πιο ενδεικτικά χωρία να είναι αυτά που σχετίζονται με το *Απόσπασμα για τις Μηχανές*. Εκεί, μεταξύ άλλων, σημειώνει: «Σ' αυτή τη μεταλλαγή, σαν ο μεγάλος ακρογωνιαίος λίθος της παραγωγής και του πλούτου δεν εμφανίζεται η άμεση εργασία που εκτελεί ο ίδιος ο άνθρωπος, ούτε ο χρόνος αυτής της εργασίας, αλλά η ιδιοποίηση της γενικής παραγωγικής δύναμης του ανθρώπου, η δική του κατανόηση της φύσης και ο εξουσιασμός της διαμέσου της ύπαρξης του ανθρώπου σαν κοινωνικού σώματος —μ' ένα λόγο, η ανάπτυξη του κοινωνικού ατόμου.» [Μαρξ, Καρλ (1989). *Βασικές Γραμμές της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας*. Τόμος Β'. (Δ. Διβάρης, μτφ). Αθήνα: Εκδόσεις Στοχαστής. σελ. 538]. Και λίγο παρακάτω: «Οι παραγωγικές δυνάμεις και οι κοινωνικές σχέσεις —που κι οι δυο είναι διαφορετικές πλευρές της ανάπτυξης του κοινωνικού ατόμου— εμφανίζονται στο κεφάλαιο απλά και μόνο σαν μέσα, και για το κεφάλαιο δεν είναι παρά μέσα για να συνεχίσει να παράγει πάνω στη δική του στενή βάση. Στην πραγματικότητα όμως αποτελούν τους υλικούς όρους για να ανατινάξουν». [Ο.π., σελ. 539].

⁶ ΣτΜ: βλ. Parsons, Talcott (1966). *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives*. Foundations of Modern Sociology Series. Prentice-Hall.

συγκεκριμένη *communitas*, έννοια που ανήκε στην ουτοπία. Τα καλά νέα είναι ότι η «κοινότητα» έχει πλέον απωλέσει την ιδεολογική και φετιχοποιητική της δυναμική: κανείς δεν μπορεί πλέον να εκθειάζει τις κοινότητες ως δυνάμεις αντίστασης και σκοπού που διαθέτει νόημα, με την ίδια έννοια που ήταν ακόμη συνηθισμένη πριν από μερικές δεκαετίες όταν, για παράδειγμα, η «κοινότητα» της γειτονιάς επικαθοριζόταν από μια αντισυστημική πνευματική δύναμη, που σχεδόν ποτέ δεν κατόρθωσε η ίδια να προσφέρει. Τα κακά νέα είναι ότι η ρομαντική αυτή έννοια δεν διαλύθηκε σε μια άλλη, πιο επαναστατική, αλλά ενσωματώθηκε στην ψυχρή αυτοκρατορία της ταξινομικής, θετικής ορολογίας. Τώρα είναι απλά ένα ακόμη κενό σημαίνον, ένα όνομα. Ως τέτοιο, αναδεικνύει παραδειγματικά την απώλεια που κάποτε είχε καταγράψει.

Με αφορμή τη στέψη του, πληροφορηθήκαμε ότι «παραχωρείται στον λαό μια επιπλέον αργία από τον βασιλιά». Αυτό το χαρμόσυνο μήνυμα αποτελεί θλιβερή υπενθύμιση μιας κατάστασης πραγμάτων, τη γνώση της οποίας επιλέγουμε συνήθως να αποσιωπούμε. Την αρχική έκπληξη για το γεγονός ότι οι αφέντες μας δεν προτιμούν να είναι πιο διακριτικοί όσον αφορά τις θαυμαστές εξουσίες του βασιλιά, σύντομα τη διαδέχεται η συνειδητοποίηση ότι η θρασεΐα και αναίσχυντη διαβεβαίωσή τους είναι, στην πραγματικότητα, μάλλον δημοφιλής: το είχαν υπολογίσει σωστά. Ακόμη πιο καταθλιπτικό είναι, ωστόσο, το γεγονός ότι αυτό μας υπενθυμίζει πως οι τελευταίοι αιώνες δεν υπήρξαν ακριβώς και οι καλύτερες συστάσεις για τη δημοκρατικότητα.

Ο εντυπωσιακός βαθμός σχεδόν απόλυτης συμμόρφωσης με τη χρήση масκών κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19 στη Νότια Κορέα απέδειξε ότι οι Κορεάτες είναι καλοί εγελιανοί: μπορούν να εκτιμήσουν ότι, στον βαθμό που αυτός ο πλανήτης φιλοξενεί μια ανθρωπογενή ζούγκλα παραλογισμού, το κράτος και η θέσπιση κανόνων από την πλευρά του ενίοτε αντιπροσωπεύουν τη λειτουργία του Λόγου. Ανεξάρτητα από όλες τις πιθανές κριτικές, το εγελιανό-φιλελεύθερο όραμα είναι κατά πολύ προτιμότερο από τον νιτσεικό μάτσο-αναρχισμό που επιδεικνύουν, περιχαρείς, οι Δυτικοί αρνητές μάσκας. Οι τελευταίοι φρόντισαν να καταστήσουν σαφές ότι λογικοί κανόνες, που θεσπίζονται από την ίδια εξουσία την οποία με χαρά έχουν αποδεχτεί πολλές φορές στο παρελθόν, δεν κάνουν για αυτούς.

Οι άρχοντες μας είναι τόσο εξοικειωμένοι με τη χρήση της «φυσικής επιλογής» ως ιδεολογικού μηχανισμού γενικής χρήσης, που δεν γνωρίζουν ότι η φράση διατηρεί ένα συγκεκριμένο νόημα στη βιολογία και, ως εκ τούτου, βρέθηκαν προ εκπλήξεως όταν διαπίστωσαν πως η στρατηγική της «ανοσίας αγέλης» μετέτρεψε τους υποτελείς πληθυσμούς σε εργαστήρια αναπαραγωγής μεταλλάξεων του ιού. Μερικές φορές η «φυσική επιλογή» δεν είναι απλά μια μεταφορά.

Ο εθνικισμός και ο κοσμοπολιτισμός υπηρετούν αμφοτέρωθεν και έχουν τις ρίζες τους τόσο στον Διαφωτισμό, όσο και στην κριτική του Διαφωτισμού, καθώς ο Διαφωτισμός εγγράφεται στην πλευρά των επικριτών του στον ίδιο βαθμό που η κριτική του Διαφωτισμού αποτελεί μέρος του Διαφωτισμού.

Τρία βασικά διδάγματα προκύπτουν από την πρόσφατη ευρωπαϊκή ιστορία: πρώτον, η πιο κακόβουλη και βίαιη μορφή του φασισμού αναπτύχθηκε μέσα από την αυτοκαταστροφή μιας από τις πιο φιλελεύθερες και προοδευτικές κοινωνίες της εποχής. Δεύτερον, χρειάστηκε ο Στάλιν, αυτό το τέρας, για να ηττηθεί ο τερατώδης Χίτλερ. Τα πιο προφανή συμπεράσματα από αυτά τα δύο διδάγματα θα ήταν συντηρητικά σε καταθλιπτικό βαθμό. Το τρίτο δίδαγμα είναι, επομένως, ότι οφείλουμε να μην εξάγουμε το πιο προφανές συμπέρασμα από τα δύο πρώτα διδάγματα.

Όταν μιλάμε με διαφορετικό τρόπο για το Ολοκαύτωμα και για τη δουλεία στις φυτείες είναι επειδή διακρίνουμε τα εκατομμύρια εκείνα των οποίων η εκμετάλλευση ήταν πρωτίστως το μέσο εξόντωσής τους, από τα άλλα εκατομμύρια που εξοντώθηκαν επειδή οι ζωές τους υπολογίζονταν ως εύκολα αντικαταστάσιμοι συντελεστές παραγωγής. Η διαφορά έχει ιδιαίτερη σημασία για όσες ενδιαφέρονται περισσότερο για την προθετικότητα παρά για τις συνέπειες. Πέρα από αυτό, οι θάνατοι στα δουλεμπορικά πλοία και στις φυτείες αφομοιώνονται επίσης πιο εύκολα στην έννοια της καπιταλιστικής κανονικότητας, ενός παραλογισμού με τον οποίο έχουμε μεγαλώσει και μάθαμε να ζούμε, ενώ εκείνοι του Άουσβιτς εξακολουθούν να ανθίστανται στο να απορροφηθούν νοητικά κατά τον ίδιο τρόπο.

Για τον Μαρξισμό-Λενινισμό ο ιμπεριαλισμός είναι απλά μια άλλη λέξη για την παγκόσμια επέκταση του καπιταλισμού ενώ η αστική, αριστερή φιλελεύθερη χρήση του αναφέρεται πιο στενά στον πόλεμο, στην ξένη κυριαρχία, στις μαζικές δολοφονίες και στις γενοκτονίες, ως μέσα για την επίτευξη του πρώτου. Με όρους πολιτικής ρητορικής, η μαρξιστική χρήση της λέξης «ιμπεριαλισμός» επιδιώκει να αποδώσει στον καπιταλισμό αυτόν καθαυτόν όλο το αρνητικό φορτίο και την απαξία που είναι συνυφασμένα με την αστική έννοια του ιμπεριαλισμού, αποκαθιστώντας την ασάφεια που χαρακτήριζε το *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*, όσον αφορά τις αξιακές κρίσεις για τον ρόλο της σύγχρονης αστικής τάξης. Εξουδετερώνεται, έτσι, το οντολογικό έδαφος της μαρξικής αισιοδοξίας, η οποία αναγνώριζε στις αντιφάσεις της δυναμικής ολότητας που συγκροτεί ο καπιταλισμός τη βάση της επαναστατικής υπέρβασής του. Η αισιοδοξία αυτή επέτρεπε την παρανόηση ότι θα μπορούσε να υπάρξει μια μορφή καπιταλισμού που θα ήταν αποδεκτή, ανθρώπινη, μη γενοκτονική, αντιιμπεριαλιστική, δηλαδή μη επεκτατική και άρα, ενδεχομένως, ακόμη και οικολογικά βιώσιμη.

Οι φιλελεύθεροι ασκούν κριτική στον ιμπεριαλισμό κυρίως όταν αυτός αποτυγχάνει να εξυπηρετήσει το εθνικό συμφέρον. Από τη φιλελεύθερη σκοπιά, ο ιμπεριαλισμός δηλώνει συγκεκριμένα στρατιωτική επιθετικότητα και κυριαρχία, αποτελεί προαιρετική πολιτική επιλογή και όχι εγγενές στοιχείο της εθνικής-καπιταλιστικής επέκτασης. Οι φιλελεύθεροι της κοπής Μίρσαϊμερ (Mearsheimer)⁷ καταγγέλλουν το «ισραηλινό λόμπι» επειδή στρεβλώνει την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ σε βάρος του έθνους, που είναι ακριβώς ό,τι πίστευε και ο Χόμπσον, έναν αιώνα νωρίτερα, πως έκανε η «χρηματοοικονομική φυλή» στο βρετανικό έθνος⁸: η εβραϊκή επιρροή κάνει κακό στον ιμπεριαλισμό. Ο λενινιστικός ορισμός που στην

---

⁷ ΣτΜ: Τζον Μίρσαϊμερ (John Mearsheimer), σύγχρονος πολιτικός επιστήμονας και διεθνολόγος που ακολουθεί το νεορεαλιστικό υπόδειγμα στις Διεθνείς Σχέσεις και έχει διατυπώσει τη θεωρία του *επιθετικού ρεαλισμού*. [Βλ. Mearsheimer, John J. (2011) *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*. (Κ. Κολιόπουλος, μτφ). Ποιότητα]. Σε μεταγενέστερο σύγγραμμά του ασκεί κριτική στο «ισραηλινό λόμπι», όπως επιλέγει να το αποκαλεί ο ίδιος, με τον ισχυρισμό ότι εκτρέπει την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ προς κατευθύνσεις που δεν εξυπηρετούν τα αμερικανικά συμφέροντα. [Βλ. Mearsheimer, John J. & Walt, M. Stephen (2006). *Το Ισραηλινό Λόμπι και η Πολιτική των ΗΠΑ*. (Μ. Δεσύπρη, μτφ). Θύραθεν].

⁸ ΣτΜ: Τζον Α. Χόμπσον (John A. Hobson), οικονομολόγος και πολιτικός επιστήμονας της φιλελεύθερης παράδοσης αλλά με ισχυρές τάσεις κοινωνικού μεταρρυθμισμού, συγγραφέας της μονογραφίας *Ιμπεριαλισμός: Μια Μελέτη*, που επηρέασε βαθιά τον Λένιν και καθόρισε το πλαίσιο της μαρξιστικής διαπραγματεύσεως του φαινομένου του ιμπεριαλισμού, τουλάχιστον μέχρι και το τέλος του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου. Ο αντισημιτισμός του Χόμπσον είναι δυσδιάκριτος αν και υπαρκτός, όσον αφορά το magnum opus του. Αναφερόμενος στους χρηματοπιστωτικούς οίκους και στις χρηματοοικονομικές εταιρίες, γράφει, χωρίς να κατονομάζει περαιτέρω: «Ενωμένες μέσω των πιο πανίσχυρων δεσμών οργάνωσης, πάντοτε στην πλέον στενή και άμεση επαφή μεταξύ τους, κείμενες εντός του ίδιου του πυρήνα του επιχειρηματικού κεφαλαίου κάθε κράτους, ελεγχόμενες, στο βαθμό που αφορά την Ευρώπη, κυρίως από ανθρώπους μιας μοναδικής και ιδιάζουσας φυλής που έχουν πίσω τους πολλούς αιώνες χρηματοπιστωτικής εμπειρίας, είναι σε μοναδική θέση να χειραγωγούν την πολιτική των εθνών» [Hobson, John A. (2013). *Ιμπεριαλισμός: Μια Μελέτη*. (Θ. Νουτσόπουλος, μτφ). ΚΨΜ., σελ. 76, η υπογράμμιση δική μας). Καθίσταται, ωστόσο, ανάγλυφος στα γραπτά του για τον Πόλεμο των Μπόερς,

πράξη εξισώνει τον ιμπεριαλισμό με την εξάπλωση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, στην πραγματικότητα δεν έχει και πολλά να προσφέρει ως αντεπιχείρημα προς τη φιλελεύθερη προοπτική. Και αυτό διότι δεν μπορεί από μόνος του να συλλάβει καν την πιθανότητα οι ιμπεριαλιστικές ενέργειες ενός έθνους-κράτους να αντιφάσκουν προς την καπιταλιστική-εθνικιστική ορθολογικότητα: βασίζεται στην υπόθεση ότι πρόκειται, λίγο πολύ, για το ίδιο πράγμα. Μια ένδειξη μας παρέχεται, ωστόσο, από την παλαιότερη σημασία της λέξης «ιμπεριαλισμός», όπως διατυπώθηκε στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα, με βάση το μοντέλο της Δεύτερης Γαλλικής Αυτοκρατορίας και της βοναπαρτιστικής διακυβέρνησης⁹: οι μιλιταριστικές και αποικιοκρατικές πολιτικές συνδέονται στενά με μία εσωτερική ατζέντα υπερεθνικιστικού πρωτολαϊκισμού, σε μια συνθήκη όπου οι πιο παραδοσιακές μορφές ταξικής κυριαρχίας έχουν χάσει την επιρροή τους. Πέρα από το προφανές γεγονός ότι υπάρχει διχογνωμία γύρω από το τι συνιστά κάθε φορά «εθνικό συμφέρον», υπάρχει και η πιθανότητα να επιλέγονται ιμπεριαλιστικές πολιτικές που, αν και δαπανηρές και ενδεχομένως αυτοκαταστροφικές, παραμένουν συμφέρουσες όσον αφορά το εσωτερικό, ως μέρος της προσπάθειας να εξασφαλιστεί η κοινωνική συνοχή. Για τους ηγέτες του Ιράν, η εξαγωγή της Ιρανικής Επανάστασης μπορεί να φαίνεται ακόμη ως ένα σημαντικό μέσο ώστε να διατηρηθεί ζωντανή η ιδέα του να ξανακάνουν μεγάλο το αυτοκρατορικό Ιράν, παρ' όλο που η κοινωνία του έχει από καιρό απαυδήσει με το θεοκρατικό-βοναπαρτιστικό κράτος και τους πουριτανούς Δεκεμβριστές του.

Η έννοια της πολιτικής μπορεί να δηλώνει δύο διαφορετικά πράγματα: την πολιτική ως ελεύθερη ένωση και εμπρόθετη διαβούλευση για τη βελτίωση ή τον μετασχηματισμό της κοινωνίας, καθώς και την πολιτική ως διαχείριση της καπιταλιστικής παραγωγής και αναπαραγωγής μέσα από ένα σύνολο θεσμών που θεωρούνται ως η «πολιτική σφαίρα». Τόσο οι προοδευτικοί φιλελεύθεροι όσο και οι συνοδοιπόροι τους, οι οπαδοί του κρατικού σοσιαλισμού, τείνουν να εξισώνουν αυτά τα δύο, καθιστώντας τη δεύτερη έννοια κύριο όχημα για την επίτευξη της πρώτης. Οι επικριτές τους από τα αριστερά στοχεύουν, αντίθετα, στη χειραφέτηση της ελεύθερης ένωσης από τις αστικές θεσμικές μορφές, καταλήγοντας σε μια μεταπολιτική πολιτική. Ωστόσο, αρκετά συχνά θα συμφωνήσουν πάνω στο ποιος είναι ο λιγότερο φονικός τρόπος διαχείρισης του καπιταλιστικού παρόντος και, σε αυτήν τη βάση, δεν είναι απίθανο να παρέχουν χλιαρή υποστήριξη, απαλλαγμένοι από το βάρος φρουδών ελπίδων, σε ορισμένους από τους προοδευτικούς διαχειριστές που εργάζονται μέσα από το σύστημα.

Δεν γίνεται, από τη μία πλευρά, να ακούγεται ο ισχυρισμός ότι ο πασιφισμός είναι πολύ ασήμαντη δύναμη ώστε να αποτρέψει ή να τερματίσει οποιονδήποτε πόλεμο ενώ, από την άλλη πλευρά, ρίχνεται το φταίξιμο στους ειρηνιστές για τον πόλεμο και για την καταπίεση, λες και ο ελάχιστος αριθμός αυτών που αντιστέκονται στον πόλεμο είναι υπεύθυνος για την ασυδοσία των τραμπούκων και των τυράννων.

όπου αποδίδει ανοιχτά την φιλοπόλεμη στάση σε επιρροή των Εβραίων χρηματιστών [βλ. Hobson, John A. (1900). *The War in South Africa: Its Causes and Effects*. London: J. Nisbet and Co.], καθώς και στη συστηματική αρθρογραφία που διατηρούσε στον Derbyshire Advertiser, όπου σε δημοσίευσή του της 17^{ης} Ιουλίου 1891 ισχυρίζεται ότι: «Είναι σημαντικό γεγονός ότι ο τύπος του Λονδίνου πέφτει ολοένα και περισσότερο υπό τον έλεγχο των Εβραίων και της λοιπής χρηματοπιστωτικής αριστοκρατίας. [...] Οι κορυφαίες ηπειρωτικές εφημερίδες ελέγχονται εδώ και καιρό από αυτήν τη δραστήρια χρηματοοικονομική φυλή [...]» [αναφέρεται στο Holmes, Colin (1978). J. A. Hobson and the Jews. Στο Holmes, Colin (Ed.). *Immigrants and Minorities in British Society*. σελ. 125-157. Allen & Unwin., σελ. 136, η υπογράμμιση δική μας].

⁹ ΣτΜ: Μαρξ, Καρλ (1986) [1852]. *Η 18η Μπρουμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*. (Φ. Φωτίου, μτφ). Θεμέλιο.

Μια φορά και έναν καιρό στη Δυτική Γερμανία, το κράτος υποχρέωνε κάθε νεαρό άρρενα πολίτη να καθήσει και να σκεφτεί καλά αν ήθελε να καταταγεί στον στρατό και να λάβει μια δεσμευτική απόφαση πάνω σε αυτό το θέμα, εγγράφως και με επίσημη σφραγίδα. Αρκετοί, εμού συμπεριλαμβανομένου, αποφάσισαν ότι προτιμούσαν να μην το κάνουν. Για τους περισσότερους από εμάς, αυτή υπήρξε η πρώτη οριστική πολιτική απόφαση που πήραμε ποτέ και για πολλούς ίσως παρέμεινε και η πιο σημαντική. Εφόσον έχεις αρνηθεί την προοπτική να βαδίσεις μια μέρα στον πόλεμο, είναι αδύνατο να ταχθείς υπέρ μιας τέτοιας προοπτικής για τους άλλους. Έτσι, η αντίθεση στον πόλεμο παραμένει ως πρώτη αρχή που αξιώνει από τις υπόλοιπες θεωρήσεις να εναρμονίζονται με αυτήν. Υπό την οπτική του κράτους, το οποίο οφείλει εξ ορισμού να διατηρεί πάντοτε ανοιχτή την επιλογή του πολέμου, η γενική επιστράτευση σε συνθήκες φιλελεύθερης δημοκρατίας είναι μάλλον δίκικο μαχαίρι, καθώς ρίχνει φως σε ένα θέμα που το κράτος θα προτιμούσε να παραμείνει αδιερεύνητο από νεαρούς μιας ευεπηρεάστης ηλικίας.

Η προοδευτική πολιτική χρειάζεται τη διαβούλευση, καθώς στοχεύει στη βελτίωση σε σχέση με τη φύση και την παράδοση, και θα πρέπει να ανακαλύψει τον τρόπο. Η αντιδραστική πολιτική, αντίθετα, χρειάζεται μόνο να προσθέσει ένα εθνεγερτικό αφήγημα σε ένα μίγμα κοινής λογικής, απερισκεψίας, πεπατημένης οδού και σκληρής ανικανότητας, στον βαθμό που μπορεί να βασίζεται στη βαρυστική δύναμη της ολότητας. Στο πλαίσιο της αναπτυσσόμενης καπιταλιστικής κοινωνίας, το να αφήνεις τα πράγματα να τραβήξουν τον δρόμο τους μπορεί να οδηγήσει μόνο σε μια μορφή φιλελεύθερου φασισμού. Για παράδειγμα, το ερώτημα κατά πόσο οι πολιτικές της βρετανικής κυβέρνησης υπό τον Τζόνσον υπήρξαν προσεχτικά σχεδιασμένες και προσαρμοσμένες στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων μιας ιδιαίτερα αντιδραστικής μερίδας της βρετανικής ελίτ ή κατά πόσο υπήρξαν προϊόν μιας απέραντης ανικανότητας, είναι παραπλανητικό. Η ανικανότητα είναι η κανονική μορφή εμφάνισης της αντίδρασης. Όταν εργάζεσαι για την ολότητα, η ολότητα εργάζεται για σένα, και δεν χρειάζεται να είσαι ούτε έξυπνος, ούτε καλά οργανωμένος.

2.

Το γεγονός ότι οι ισχυροί φτιάχνουν τους κανόνες δεν είναι επιχείρημα εναντίον της εγκυρότητας των κανόνων αυτών. Πρώτα απ' όλα, πρόκειται για ταυτολογία: το να είσαι ισχυρός σημαίνει ότι βρίσκεσαι καλύτερα τοποθετημένος ώστε να φτιάχνεις κανόνες. Κατά δεύτερον, οι ισχυροί φτιάχνουν κανόνες όταν έχουν καταλήξει να τους θεωρούν επωφελείς για τους ίδιους, δηλαδή, αφού αναγνωρίσουν την ισχύ των λιγότερο ισχυρών. Το να αναγκαστούν οι πιο ισχυροί να καθορίσουν τα όρια της ισχύος τους δεν είναι δα και μικρό πράγμα.

Το δικαίωμα στην υποβοηθούμενη αυτοκτονία είναι μια παρωδία δικαιώματος, όσο ζούμε σε μια κοινωνία δυστυχίας, που προτρέπει σε αυτοκτονικό ιδεασμό. Τα άτομα στην κοινωνία του ύστερου καπιταλισμού αδυνατούν να ατενίσουν το μοναδικό πράγμα που είναι ορατό, οπουδήποτε και αν κοιτάξουμε: την *κοινωνία*. Ως εκ τούτου, διεκδικούν και πανηγυρίζουν πολιτικές που ανταποκρίνονται στις υποτιθέμενες επιθυμίες των ατόμων, χωρίς να εξετάζουν την κοινωνική καταγωγή και τις σημασίες αυτών των επιθυμιών, των πολιτικών και των αποτελεσμάτων τους. Η πεποίθηση ότι έτσι ενδυναμώνονται τα άτομα, μας καθιστά απρόσβλητους στην τραγελαφική ανηθικότητα που συνιστά το να αίρουμε τα εμπόδια προς την αυτοκτονία, αντί να προσπαθούμε να την αποτρέψουμε. Η γλώσσα του δικαιωματισμού παρέχει μια επίφαση αληθοφάνειας ακόμη και στο πιο βάρβαρο μέτρο, όπως το να διευκολύνουμε την κοινωνία να ξεφορτωθεί τους «χαραιοφάηδες», ωθώντας τους στην

αυτοκτονία, καθώς έχουμε συνηθίσει να σκεφτόμαστε τα δικαιώματα ως μέσο για να γίνουν τα πράγματα καλύτερα. Η κοινωνία δεν έχει γίνει πιο ασφαλής εξ αιτίας αυτού του δικαιώματος που, σε μια πιο ανθρώπινη κοινωνία, μόνο ελάχιστοι θα ήθελαν να ασκήσουν, σε κάθε περίπτωση. Το προεξάρχον επιχείρημα εδώ είναι ότι το γήρας, η συνταξιοδότηση ή η ανεργία είναι ευχάριστα μόνο για τους πλούσιους, ή αλλιώς, μόνο εφόσον υπάρχει ένα γενναιοδωρο κράτος πρόνοιας, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, καλοσυντηρημένα δημόσια πάρκα και ούτω καθεξής. Αυτά δεν θα προκύψουν εντός μιας κοινωνίας που εξακολουθεί να παράγει την ιδέα πως υπάρχουν «πάρα πολλοί άνθρωποι μεγάλης ηλικίας» (συγκριτικά με το μέγεθος ενός μισθωτού εργατικού δυναμικού που διατηρείται τεχνητά περιορισμένο μέσω ρατσιστικών αντιμεταναστευτικών πολιτικών), την ίδια στιγμή που μια οικονομία εμμοιική με την αποδοτικότητα ξεβράζει τους ηλικιωμένους στην αχρηστία, ανεξάρτητα από το αν αυτοί θέλουν να συνταξιοδοτηθούν ή όχι. Εν τω μεταξύ, οι πάντες δηλώνουν τον τρόπο τους στη σκέψη ότι δεν θα έχουν πλέον τον πλήρη έλεγχο των ζωών τους. Λες και τον είχαν ποτέ.

Οι πλέον ιδεαλιστές φιλελεύθεροι πιστεύουν ότι υπάρχει, έξω από την ιστορία και την κοινωνία, μία οντότητα που συνιστά «τον νόμο», και ότι μπορούμε να την ανακαλύψουμε, να την περιγράψουμε και να την αφήσουμε να κυβερνήσει. Αυτή η έννοια του νόμου φέρει από μόνη της ένα είδος μεταφυσικής θετικότητας: εκλαμβάνεται ως αυτονόητη. Θέτει και επιβάλλει τον εαυτό της. Ενώ μία μερίδα της φιλελεύθερης παράδοσης ακολουθεί αυτήν την πεποίθηση, μία άλλη μερίδα αντιλαμβάνεται ότι «ο νόμος» είναι ένα όνομα για αυτό που κυβερνά. Η ιδέα τους για το κράτος δικαίου δεν είναι κάτι περισσότερο από μια ταυτολογία. Όταν αυτή η αντιμεταφυσική κουστωδία απαιτεί ή υπερασπίζεται το κράτος δικαίου, στην πραγματικότητα εννοούν το κράτος των νομικών, ως αυτών που ειδικεύονται στα να αποστάζουν την ουσία των κανόνων της κοινωνίας, ώστε να αποκαλούνται «ο νόμος». Δεν πιστεύουν στην εξουσία του νόμου αλλά στην εξουσία αυτού που εξουσιάζει στο όνομα «του νόμου». Αυτός είναι φιλελευθερισμός με τρόπο θετικιστικό: ο νόμος τίθεται από την ιστορική πραγματικότητα και τις υφιστάμενες κοινωνικές δυνάμεις, υπόκειται σε αυτές και απορρέει από αυτές. Έτσι απομακρύνεται η δυνατότητα ανυποταξίας από την ιδέα «του νόμου» που περιεχόταν στον *ius naturalis*¹⁰, αλλά παραμένει συγχρόνως εντός του φιλελευθερισμού, με την έννοια του «ζήσε και άσε τους άλλους να ζήσουν». Ο νομομαθής, ως ταπεινός ερμηνευτής, κωδικοποιεί, νομιμοποιεί, ευπρεπίζει και αποσαφηνίζει τα έθιμα που ήδη υπάρχουν και με αυτήν τη διαδικασία ονοματίζονται «νόμος». Οι αντιμεταφυσικοί φιλελεύθεροι μετατρέπονται ευγενικά σε ανελεύθερους μόλις πράξει το ίδιο η πραγματικότητα.

Δεν μπορεί να υπάρξει ουδετερότητα όσον αφορά τον νόμο, κάτι που καταδεικνύει τους κανόνες του παιχνιδιού. Όποια κοινωνική ομάδα βρίσκεται στην επίθεση θα αμφισβητήσει και θα προσπαθήσει να αλλάξει τον νόμο. Όποια ομάδα βρίσκεται σε άμυνα θα υπερασπιστεί και θα χρησιμοποιήσει τον νόμο.

Η λέξη «γενοκτονία» δεν είναι καθόλου αμέτοχη στο γεγονός ότι βρίσκεται θύμα κατάχρησης και αντικείμενο ατέρμονης διαμάχης, καθώς πάσχει, όσον αφορά και τα δύο συνθετικά της, από έλλειψη σαφούς νοήματος: τι είναι και πώς σκοτώνει κανείς ένα «γένος»; Η ασάφεια των προσπαθειών, εδώ και αιώνες, να οριστεί τι είναι ένα έθνος, ή μια εθνότητα, ή ίσως μια κουλτούρα, είναι εγγεγραμμένη στο πρώτο συνθετικό της λέξης, ενώ η διατύπωση «πλήρης ή μερική καταστροφή» αφήνει ανοιχτό το «-κτονία» σε ένα πλήθος ερμηνειών και οικειοποιήσεων. Τόσο μεγάλο περιθώριο ελιγμών σε μια έννοια που είναι κεντρική για το

---

¹⁰ ΣτΜ: φυσικός νόμος.

σύγχρονο νομικό πλαίσιο λόγου, δεν αποτελεί ευμενή μαρτυρία υπέρ του σθένους της φιλελεύθερης αστικής νομολογίας, ως επιστήμης.

Η κυριαρχία, η εξουσία δημιουργίας και καθορισμού των συνθηκών υπό τις οποίες γίνονται οι νόμοι και οι νομικές αξιώσεις, ανήκει στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα. Τα μεμονωμένα κράτη απολαμβάνουν κυριαρχία μόνο για λογαριασμό του συστήματος στο οποίο ανήκουν και τα ορίζει εξαρχής ως κράτη.

Ο «λαός» δεν μπορεί να αντιπαρατεθεί, ούτε και να απελευθερωθεί από το κράτος, επειδή το κράτος είναι ήδη εγγεγραμμένο εντός του. Όταν, κατά τη νεωτερική περίοδο, η μεταφυσική υπόσταση της «κυριαρχίας» μεταφέρθηκε από τον μονάρχη στον λαό, ο λαός όφειλε, προφανώς, να είναι ο ήδη υπάρχων λαός, όπως οριοθετήθηκε από το μοναρχικό κράτος. Το κράτος καθόριζε τον λαό, εφόσον ο μελλοντικός κυρίαρχος λαός ήταν αυτός που κατοικούσε στο βασίλειο του κυρίαρχου ηγεμόνα. Ταυτόχρονα, για τον νεωτερικό, αστικό-επαναστατικό εθνικισμό, η λαϊκή κυριαρχία αντλεί την πραγματική μεταφυσική της θεμελίωση από την ικανότητα παραγωγής πλούτου. «Εμείς, ο λαός» είμαστε πολύ καλύτερα χωρίς τον μη-παραγωγικό, μη-λαό που δεν συμβάλλει στη λαϊκή κυριαρχία, μιας και αυτή πλέον θεωρείται ότι πηγάζει από την εργασία και όχι από τη χάρη του Θεού. Η λαϊκή κυριαρχία σήμαινε την εναντίωση στον παρασιτισμό των αριστοκρατών και των κληρικών. Αυτοί κατά τον δέκατο ένατο αιώνα οπισθοχώρησαν από τη γραμμή του πυρός και παραχώρησαν τη θέση τους στη «χρηματοπιστωτική αριστοκρατία», στους «Εβραίους» και σε άλλα φανταστικά αρχετυπικά παράσιτα που τους αντικατέστησαν βολικά ως εχθρούς του λαού, οι γραμμές των οποίων πρόσφατα ενισχύθηκαν από τους επιδοματούχους, τις φοιτήτριες, τους υπερήλικες, τις «βασίλισσες της κοινωνικής πρόνοιας»¹¹ και τους «ανάξιους φτωχούς». Επομένως, δεν μπορούμε να επικαλεστούμε τον «λαό» και την κυριαρχία του ως εναντίωση προς το κεφάλαιο: όπως συμβαίνει και με το κράτος, ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής και ο παραγωγισμός του είναι ήδη μέρος της έννοιας. Ο μόνος κυρίαρχος που θα δικαιούται να είναι περήφανα τεμπέλης και δημοκρατικός θα είναι η κυρίαρχη, λυτρωμένη ανθρωπότητα, κατά την έξοδό της από το υπερχλιετές εγωτιστικό τριπάκι προϊούσας μονοσήμαντης εμμονής με την αυτοσυντήρηση και την απόδραση από τη φύση.

Ενώ η ιδέα ότι τα άτομα φέρουν δικαιώματα είναι μια χρήσιμη και αναγκαία μεταφυσική ιδέα, η ιδέα ότι ένα κράτος μπορεί να έχει δικαιώματα, όπως το «δικαίωμα ύπαρξης», είναι μη βοηθητική και παραπλανητική. Το πιο θετικό πράγμα που μπορεί να ειπωθεί για το κράτος είναι ότι, ορισμένες φορές, μπορεί να λειτουργήσει ως όργανο προάσπισης των ατομικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Μπορούμε να συζητήσουμε ορθολογικά το κατά πόσο κάθε ένα κράτος υπηρετεί αυτήν τη λειτουργία, καθώς τα κράτη μπορούν να περιγραφούν ανάλογα με τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας τους και, επιπλέον, έχουμε τη δυνατότητα να εκφέρουμε κανονιστικές κρίσεις για το τι δικαιούμαστε να αναμένουμε ότι μπορεί και δεν μπορεί να κάνει ένα κράτος. Δεν ισχύει, όμως, το ίδιο για τα έθνη, μιας και καμία δεν κατόρθωσε ποτέ να αποφανθεί οριστικά για το τι είναι ένα έθνος, ή για το τι κάνει και, στον βαθμό που όντως κάνει

---

¹¹ ΣτΜ: welfare queens. Υποτιμητικός και απαξιωτικός χαρακτηρισμός που επιστράτευαν στις ΗΠΑ οι νεοφιλελεύθεροι για να στοχοποιήσουν αποδέκτες του προνοιακού συστήματος, κυρίως μαύρες και λατίνο γυναίκες, συχνά μητέρες μονογονεϊκών οικογενειών. Υποτίθεται ότι οι «βασίλισσες της κοινωνικής πρόνοιας» εκμεταλλεύονταν τις κρατικές επιδοματικές πολιτικές και κατόρθωναν με απάτες να ζουν άνετα χωρίς να χρειάζεται να εργάζονται. Ο στιγματιστικός και ρατσιστικός αυτός όρος γνώρισε ευρεία δημοσιότητα κατά τη δεκαετία του '70, ακριβώς όταν οι επίσημες νεοφιλελεύθερες πολιτικές είχαν βαλθεί να ξηλώσουν το κοινωνικό κράτος των προηγούμενων δεκαετιών. Εξακολουθεί να ενημερώνει μέχρι και σήμερα τις αντίστοιχες πολιτικές λιτότητας.

κάτι, για το πώς λειτουργεί. Η έννοια του «δικαιώματος αυτοδιάθεσης των εθνών» μας αποπροσανατολίζει από την ανάγκη να συζητηθεί η σχετική λογικότητα των κρατών που, για οποιονδήποτε λόγο και ανεξάρτητα από το αν τα θεωρούμε νόμιμα, υπάρχουν στην πραγματικότητα.

Τα κράτη είναι αποκρυσταλλώσεις συγκεντρωμένης εξουσίας. Το κράτος παίρνει το σχήμα της βίας, της στρατιωτικής βίας συμπεριλαμβανομένης, ή, τουλάχιστον, της εύλογης απειλής της. Τα κράτη υπάρχουν επειδή συγκροτήθηκαν, όχι λόγω κάποιου «δικαιώματος ύπαρξης». Το γεγονός ότι ένα κράτος, στο πλαίσιο των διεθνών νομικών σχέσεων, διαθέτει και εξασκεί δικαιώματα, απορρέει από το ίδιο το γεγονός της ύπαρξής του. Αντίθετα, ένα ανύπαρκτο κράτος δεν έχει το δικαίωμα να υπάρξει, αν και καθείς έχει το αυτονόητο δικαίωμα να εκφράζει την επιθυμία του υπέρ αυτής της ύπαρξης. Παρ' όλο που όλοι οι άνθρωποι έχουν ανθρώπινα δικαιώματα, τα οποία απορρέουν από το γεγονός ότι είναι άνθρωποι, κανένας δεν έχει το δικαίωμα να σχηματίσει κράτος. Επιπλέον, μιας και το κράτος (με τη νεωτερική έννοια του όρου) δεν είναι παρά η πολιτική μορφή μιας ιστορικά καθορισμένης κοινωνικής σχέσης, του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, το δικαίωμα μιας συγκεκριμένης ομάδας ατόμων στην κρατική υπόσταση ή, πόσο μάλλον, σε μια συγκεκριμένη εκδοχή κρατικής υπόστασης, θα συνεπαγόταν τη λογική προϋπόθεση ενός ανθρώπινου δικαιώματος συμμετοχής στις καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις. Ωστόσο, όσοι αρνούνται το υποτιθέμενο δικαίωμα ύπαρξης σε ένα ήδη υπάρχον κράτος κάνουν διπλό λάθος: όχι μόνο αποδέχονται εσφαλμένα ότι ένα τέτοιο δικαίωμα είναι μια έννοια με νόημα, αλλά κάνουν διακρίσεις εις βάρος ενός συγκεκριμένου κράτους, αφού του αρνούνται ένα δικαίωμα που αναγνωρίζουν σε άλλα κράτη.

Οι πολιτικές παρατάξεις της αναπτυσσόμενης αστικής δημοκρατίας μοιράζονται με τους πολιτικούς αντιπάλους τους, που υποστηρίζουν τον ολοκληρωτισμό, έναν κοινό ψυχαναγκασμό να αρνούνται τη μερικότητά τους: εξαγγέλλουν ότι περιφρονούν την εξυπηρέτηση συμφερόντων, συγκεκριμένων πλευρών, προκαταλήψεων και του εγωισμού εν γένει. Παρ' όλο που και οι πιο προοδευτικοί καπιταλιστές συμφωνούν ότι «η οικονομία» δεν χρειάζεται παρά έναν στρατό εντελώς άπληστων και εγωιστικών συνδικαλιστών που να ανεβάζουν την αγοραστική δύναμη, η μερικότητα και η μεροληψία παραμένουν ανάθεμα για τον υψηλό ιδεαλισμό των νεωτερικών πολιτικών κομμάτων μαζικής βάσης. Αυτά εργάζονται προς όφελος της κοινωνικής συνοχής αποσπώντας από τους ψηφοφόρους τους τον *amour propre*¹² στανικά. Οι εθνικιστές προπαγανδιστές της αρμονικής κοινότητας είναι απίθανο να αντιμετωπίσουν με ευμένεια όλους όσοι παραδοσιακά θεωρούνται εμμοικικοί εκπρόσωποι της διαφοράς, ακόμη και αν, στην πραγματικότητα, οι τελευταίοι δεν επιθυμούν τίποτε περισσότερο από το να αντιμετωπίζονται ισότιμα.

Στην εποχή μας ο καπιταλισμός εποπτεύεται από μια μεσοαστική κλίκα ημιμαθών, εγωκεντρικών, ναρκισσιστικών και αλαζονικών διευθυντών-γραφειοκρατών. Αυτοί καταναλώνουν, βέβαια, μεγάλο μερίδιο των συνολικών κερδών, αλλά εσφαλμένα αποδίδεται εκεί η αιτία για την αποτυχία να διαχυθούν τα υποτιθέμενα οφέλη του καπιταλισμού στα κατώτερα στρώματα. Δεν προκαλεί, ωστόσο, έκπληξη το γεγονός ότι εμφανίζονται φιλοκαπιταλιστικές ανταρσίες που ευελπιστούν να πραγματοποιήσουν τον αγνό, κτηνώδη, ανόθευτο, ασκητικό καπιταλισμό που μας υπόσχεται ο ιδεότυπος του. Αυτό ακριβώς τροφοδότησε τη θατσερική αντιεξέγερση και, κατ' αντιστοιχία, αυτό ακριβώς εμπνέει και όσους ονειρεύονται την φασιστική προέκτασή της. Η κομφορμιστική εξέγερσή τους,

---

¹² ΣτΜ: αυτοσεβασμός.

εντούτοις, έχει εγκαινιάσει μια ακόμη πιο σπάταλη, ποταπή και καταθλιπτική εκδοχή του ταυτού, και θα το πράξει ξανά και ξανά. Ωμός, ηρωικός, αδιάφθορος καπιταλισμός υπάρχει μόνο στη φασιστική φαντασία.

Μόνο σε χώρες με πολυκομματικά συστήματα μπορούν όντως τα κόμματα να ενσαρκώσουν αυτό που υπονοεί το όνομά τους: τμηματικά και μεροληπτικά μέρη του όλου, που ανταγωνίζονται και διαπραγματεύονται μεταξύ τους. Οι λειτουργοί των μεγάλων «λαϊκών κομμάτων», μιλώντας με την απαλή φωνή οπαδών του ολοκληρωτισμού που νοιάζονται για την κοινότητα, απορρίπτουν μια τέτοιου είδους αντιπροσωπευτική δημοκρατία ως το πολύβουο παζάρι όπου οι εγωιστές διαλαλούν τηνπραμάτεια τους. Προτιμούν οι κοινωνικές συγκρούσεις και η εκπροσώπηση των συμφερόντων να λαμβάνουν χώρα εντός των δομών του Κόμματος, παρά μεταξύ διαφορετικών κομμάτων στον σχετικά ανοιχτό στίβο του κοινοβουλίου, είτε έχουν στον νου τους ένα μονοκομματικό σύστημα, είτε ένα δυοπώλιο εναλλασσόμενων μονοκομματικών καθεστώτων.

Μιλώντας αφηρημένα, σε ένα ιδεατό επίπεδο, μπορούμε να επιτύχουμε μια διάκριση μεταξύ του πολιτικού εθνικισμού, που επιδιώκει τη δημιουργία ενός έθνους-κράτους, και του πολιτισμικού εθνικισμού, που ασχολείται μόνο με την ποίηση, την κουλτούρα, τη γλώσσα, τη γαστριμαργία, τη μουσική και το τοπίο. Ωστόσο, από την «εποχή του εθνικισμού» ο πρώτος έχει σχεδόν απορροφήσει τον δεύτερο. Ακόμη και αν υπάρχουν ακόμη κάποιοι διάσπαρτοι ρομαντικοί εθνικιστές που υποκειμενικά δεν θέλουν να έχουν καμία σχέση με το έθνος-κράτος, ο εθνικισμός τους αναπόφευκτα θα παρασυρθεί στο βαρυντικό πεδίο του πολιτικού εθνικισμού και στο εθνικιστικό δόγμα ότι η κουλτούρα, η γεωγραφία και η κρατική υπόσταση οφείλουν να συμπίπτουν.

Καμία ομάδα ατόμων που καταπιέστηκε στο όνομα και στη γλώσσα της φυλής και του έθνους δεν κατέληξε ποτέ, μέσα από την καταπίεσή της, στο συμπέρασμα να απορρίψει συλλογικά τη φυλή και το έθνος, μηδέ την έννοια, μηδέ την πραγματικότητα. Από μόνη της η καταπίεση δεν ευνοεί τη γνωστική λειτουργία. Με ελάχιστες εξαιρέσεις, τα άτομα συμπέραναν ότι πρέπει να καταστούν έθνος ή φυλή και να επικυρώσουν ως τέτοιο τον εαυτό τους. Η τεράστια πλειοψηφία των ανθρώπων έφτασε, και συνεχίζει να φτάνει, στο λανθασμένο συμπέρασμα που υπαγορεύεται από την ψευδή ολότητα, η οποία επιτρέπει μόνο σε ορισμένα άτομα και ομάδες, που τυγχάνει να είναι απροσάρμοστα, να της αντισταθούν.

Όσοι υποστηρίζουν την εθνική απελευθέρωση προκειμένου να επιτύχουν κοινωνικές μεταρρυθμίσεις είναι ακόμη πιο παράλογοι από τους Λονδρέζους που ήταν υπέρ της φιλοξενίας των Ολυμπιακών Αγώνων προκειμένου να αποκτήσουν μια μεγάλη πισίνα: τουλάχιστον οι κάτοικοι των Ανατολικών Συνοικιών του Λονδίνου όντως απέκτησαν μια πραγματικά ωραία πισίνα¹³.

Ο ρατσισμός είναι θετικιστικός στον βαθμό που ισχυρίζεται ότι είναι ικανός να κάνει προβλέψεις σχετικά με την κοινωνική συμπεριφορά μέσω της παρατήρησης εξωτερικών εμπειρικών χαρακτηριστικών, είτε σωματικών, είτε πολιτισμικών, όπως η θρησκεία.

---

¹³ ΣτΜ: ο συγγραφέας αναφέρεται στο London Aquatics Centre, που διαθέτει πισίνες ολυμπιακών διαστάσεων και βρίσκεται στο ανατολικό τμήμα της μείζονος περιοχής του Λονδίνου, εντός του Ολυμπιακού Πάρκου της Βασίλισσας Ελισάβετ. Ολόκληρο το πάρκο κατασκευάστηκε με αφορμή τη φιλοξενία των Ολυμπιακών και Παραολυμπιακών Αγώνων του 2012.

Ένα από τα πιο κακοήθη κληροδοτήματα της ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας είναι η τάση των μετααποικιακών εθνών-κρατών να υιοθετούν στοιχεία του ευρωπαϊκού φασισμού, δήθεν εναντίον της φιλελεύθερης-ιμπεριαλιστικής παγκόσμιας τάξης, ενώ, στην πραγματικότητα, μετατρέπονται έτσι στην προτιμώμενη πολιτική μορφή αυτής ακριβώς της παγκόσμιας τάξης. Το σύνθημα «να αποαποικιοποιήσουμε το πρόγραμμα σπουδών» αυτοαναιρείται όταν σταματά εμπρός στην ισχυρότερη και μακροβιότερη κληρονομιά της Δυτικής αποικιοκρατίας: την ιδέα του έθνους.

Η φιλελεύθερη δημοκρατία βασίζεται σε μια διαλεκτική μεταξύ του κανόνα της πλειοψηφίας και του κράτους δικαίου, όπου ως δίκαιο εκλαμβάνεται η πραγματοποιημένη, κωδικοποιημένη, ανεσταλμένη μορφή ενός ταξικού συμβιβασμού που αντανακλά ένα στιγμιότυπο της σχετικής ισχύος των τάξεων, το οποίο λήφθηκε κάποια στιγμή στο παρελθόν και προσαρμόζεται αργά στις μεταβαλλόμενες πραγματικότητες, μένοντας πάντα πίσω, αντισταθμίζοντας τις ταλαντεύσεις του εκκρεμούς μεταξύ τους. Οι φασίστες, που στοχεύουν να συντομεύσουν και να βραχυκυκλώσουν αυτήν την αργά εξελισσόμενη διαλεκτική, λατρεύουν να παίζουν το χαρτί του κανόνα της πλειοψηφίας κόντρα στο κράτος δικαίου και να αποδεικνύουν πρακτικά ότι ο νόμος δεν έχει καμία ισχύ. Αυτή η πρακτική των φασιστών να διαταράσσουν το κράτος δικαίου επιτυγχάνει βαθμιαία: κατατρώει την εξουσία του νόμου, κάθε φορά που ο νόμος οριακά κερδίζει. Με τον τρόπο αυτόν, ασκούν ένα είδος κριτικής της ιδεολογίας, καταγγέλλοντας τον νόμο ως μύθευμα. Η στρατηγική αυτή επιτυγχάνει διότι είναι αλήθεια ότι ο νόμος είναι μυθικός. Λειτουργεί μόνο εφόσον η συντριπτική πλειοψηφία πιστεύει στην αποτελεσματικότητά του και πράττει ανάλογα, όπως ένα φετίχ του οποίου η επισφαλής πραγματικότητα είναι αυτή μιας πραγματικής αφαίρεσης. Οι φασίστες που, ακόμη και ως μειοψηφία, αντιπροσωπεύουν την ωμή δύναμη της ολότητας, την πλέον συγκεκριμένη πραγματικότητα, βρίσκουν αρωγό στην αποσταθεροποίηση του νόμου το γεγονός ότι οι εκμεταλλεόμενοι διαισθάνονται πως ο νόμος εκφράζει την ταξική κυριαρχία, έστω και σε νοθευμένη μορφή, και, ως εκ τούτου, δεν σπεύδουν με ιδιαίτερο ενθουσιασμό προς υπεράσπισή του. Αντίθετα, οι φιλελεύθεροι, που αγνοούν ότι πιστεύουν σε ένα «ως εάν», ενστερνίζονται την πεποίθηση ότι οι νομικές μορφές, όπως οι συνταγματικές ρυθμίσεις του φιλελεύθερου κράτους, θα αντέξουν τη φασιστική κινητοποίηση της ωμής, άμεσης δημοκρατίας. Ο εφησυχασμός τους αποδεικνύεται μοιραίος: μόνο όσες είναι ικανές να δουν πέρα από τη μορφή-φετίχ του νόμου θα μπορούσαν να υπερασπιστούν τον ταξικό συμβιβασμό, που κατοχυρώνεται στον νόμο, από την επέλαση της ασυμβίβαστης άνομης εξουσίας. Θα μπορούσαν να σώσουν τη φιλελεύθερη τάξη πραγμάτων μαζί με την ευημερία των εκμεταλλευτών τους αν δεν τις εμπόδιζαν σε αυτό οι ίδιοι οι εκμεταλλευτές. Αυτοί οι τελευταίοι, έχοντας πιο αναπτυγμένη ταξική συνείδηση, τις αντιμετωπίζουν ως θανάσιμες εχθρούς τους, παραμένοντας ασφαλείς στη γνώση ότι, τις περισσότερες φορές, διατηρούν πάντα την ύστατη επιλογή να επανεφεύρουν τους εαυτούς τους ως φασίστες.

Κλιμακούμενος παλιγγενετικός εθνικισμός (λαχτάρα για εθνική αναγέννηση), συν την επιθυμία για βία (η αναγέννηση απαιτεί αιματοχυσία), συν τον διαταξικό, φιλοκαπιταλιστικό, αντιελιτίστικο λαϊκισμό (να την πληρώσει το κατεστημένο), ισούται με την παρουσία όλων των στοιχείων μιας φασιστικής κατάστασης.

Όντας καλοί μαθητές του θετικιστικού δόγματος, οι φασίστες απεχθάνονται την έννοια και την ιδέα του νόμου, αλλά αγαπούν και χρησιμοποιούν με ενθουσιασμό τους θεσμούς *επιβολής* του νόμου, μιας και τους αντιλαμβάνονται, με τον τρόπο του ρεαλισμού, μόνο ως θεσμούς, ως προϊόντα και όργανα της εξουσίας.

Όσο πιο σταθερά παραμένουμε εντός μιας προφασιστικής κατάστασης, της οποίας η υπογραφή είναι «κοινότητα, ταυτότητα, σταθερότητα», τόσο πιο πιθανό είναι για τις άρχουσες τάξεις να θεωρήσουν τον φασισμό περιττό.

Οι σταλινικοί και οι φασίστες βρίσκουν την ανησυχία μας για τον αντισημιτισμό τόσο φαιδρά ασήμαντη και επαρχιώτικη, επειδή προβλέπουν και προετοιμάζονται για περεταίρω οικουμενικά σφαγεία, μπροστά στο μέγεθος των οποίων, άλλη μια Ιουδαιοκτονία θα αποτελούσε απλή υποσημείωση στην ιστορία των νικητών, που όλοι αυτοί ελπίζουν να γράψουν. Ενώ εμείς βλέπουμε στον αντισημιτισμό την υπογραφή του επερχόμενου κακού, οι κακοί που βρίσκονται ήδη γύρω μας, κουνούν το κεφάλι τους με αποδοκιμασία, μπροστά στις συνεχείς προσπάθειές μας να αποκρυπτογραφήσουμε την παλιά αιμάτινη γραφή.

Όταν οι λαϊκιστές καταφέρονται εναντίον των «ελίτ», δεν εννοούν τις ελίτ του κεφαλαίου αλλά τις κρατικές ελίτ και τους διανοούμενους, συμπεριλαμβανομένων των δικαστών, των δημοσιογράφων και των ακαδημαϊκών, των «νομοθετών και νομομαθών», ομάδες που, με κάποιο βαθμό αισιοδοξίας, εκλαμβάνουν ως «μορφωμένους». Μεταξύ των εχθρών τους δεν συγκαταλέγουν τους καπιταλιστές, ιδίως τους ηρωικούς εθνικούς καπιταλιστές, τους ριζοκίνδυνους κουρσάρους που πλέουν στις επικίνδυνες ανοιχτές θάλασσες της δημιουργίας χρήματος. Φαντάζονται τους εαυτούς τους ως μικρούς αδερφούς αυτών, κατώτερες εκδοχές του ίδιου φυράματος. Όταν ορισμένοι οπαδοί του Brexit ισχυρίζονταν ότι προτιμούσαν τους μετανάστες που προέρχονταν από κράτη της Κοινοπολιτείας παρά τους μετανάστες που προέρχονταν από κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αυτό μάλλον συνέβαινε διότι φαντάζονταν τους πρώτους ως καταστηματαρχες, παρασκευαστές εδεσμάτων με κάρυ, επιχειρηματίες και εργοστασιακούς εργάτες, ενώ τους δεύτερους ως καθηγητές, γραφειοκράτες, κοινωνικούς λειτουργούς και ψυχιάτρους, με άλλα λόγια ως ανθρώπους του υπερπροστατευτικού κράτους, του κράτους-γκουβερνάντα, ειδικευμένους στο να τους λένε τι να κάνουν. Αυτή η εξιδανικευμένη εικόνα [imago] αντανακλά τόσο μια πραγματική όψη της φυλετικοποιημένης κοινωνικής δομής της βρετανικής κοινωνίας, όσο και την ανταρσία των αυταρχικών που έχουν βαρεθεί τους κανόνες. Είναι απολύτως λογικό να συμπεριλαμβάνουν στους λαϊκούς τους ήρωες και τους καπιταλιστές που δεν διστάζουν να ξηλώσουν τους κανονισμούς.

Οι λαϊκιστές εννοούν ως «ελίτ» τους διανοούμενους και τους ειδικούς, τους καταρτισμένους ακαδημαϊκά, αυτούς στους οποίους ο θετικισμός του Κοντ ήθελε να αναθέσει τη διακυβέρνηση. Ιδεοτυπικοί κληρονόμοι του πνεύματος του Κοντ είναι τεχνοκρατικοί θεσμοί όπως τα σοσιαλδημοκρατικά και τα εργατικά κόμματα, και υπάρχουν πολλοί καλοί λόγοι για να απεχθάνεται κάποια τους μηχανισμούς τους και τα στελέχη τους, τους απαραίτους. Υπήρχαν πάντοτε μέλη της εργατικής τάξης που έτρεφαν πολύ μεγαλύτερη συμπάθεια για τους λαφυραγωγούς καπιταλιστές παρά για την εμπειρογνωμοσύνη τύπου Κοντ.

Στο Ηνωμένο Βασίλειο, η άνοδος στην εξουσία της ακροδεξιάς πτέρυγας του Συντηρητικού Κόμματος υπήρξε όψη της ίδιας διαδικασίας που οδήγησε στην αυτοκαταστροφή της κεντρικής νεοφιλελεύθερης τάσης του Εργατικού Κόμματος. Δρώντας διαμέσου και των δύο επίγειων εκπροσώπων του, το κεφάλαιο έσκισε τους ισολογισμούς και τα πρωτόκολλα. Η λαϊκίστικη αριστερά με σύνθημα «εμείς ο λαός που αγωνιζόμαστε ενάντια στα προνόμια» κατέκτησε τους Εργατικούς ακριβώς τη στιγμή που μόνο η απόρριψη της λαϊκίστικης έννοιας της «φωνής του λαού» θα μπορούσε να διασώσει τους ταξικούς συμβιβασμούς που είχαν ενσωματωθεί στο ισχύον φιλελεύθερο καθεστώς, το αληθές περιεχόμενο του οποίου είναι ότι η καθημερινή επιβίωση των κατώτερων τάξεων είναι συνυφασμένη, στον καπιταλισμό, με τα

συμφέροντα του κεφαλαίου. Ωστόσο, ένας τέτοιος συμβιβασμός είναι προσωρινός και τίθεται περιοδικά σε αναδιαπραγμάτευση. Η δυνατότητα να χάσεις τη μάχη χωρίς να χάσεις τον πόλεμο είναι η θετική πλευρά της φιλελεύθερης τάξης πραγμάτων. Όταν η δυναμική του συστήματος ανατινάζει τα πιο σταθερά και στατικά στοιχεία του, όπως το φιλελεύθερο-δημοκρατικό status quo, ούτε οι επικλήσεις για το πόσο δίκαια και καλά υποτίθεται ότι ήταν όλα αυτά, ούτε οι ψαλμωδίες «εμείς ο λαός», αμφότερες εξίσου φαντασματικές, δεν μπορούν να το επαναφέρουν, ακόμη και αν το προτιμούσαμε. Η μόνη οδός διαφυγής είναι προς κάτι καλύτερο από αυτό που απωλέσαμε.

«Οι σκληρά εργαζόμενες οικογένειες σε ολόκληρη τη χώρα» είναι το θεμελιακό σχήμα λόγου της λαϊκίστικης ρητορικής. Εμπεριέχει ολόκληρο το πρόγραμμα: εργασία, οικογένεια, χώρα.

Η τρέχουσα μορφή της παγκόσμιας φιλελεύθερης τάξης πραγμάτων υπάρχει ακριβώς μόνο επειδή υπάρχει. Αποτυγχάνει να ξυπνήσει μεγάλο ενθουσιασμό, αλλά χάρη στην ιστορική αδράνεια, τα καταφέρνει και χωρίς αυτόν. Στον βαθμό που γίνεται απλώς ανεκτή, χαρίζει αθέλητα πολιτικές νίκες σε μικρές ομάδες αντιδραστικών, που δεν χρειάζεται να αντιπροσωπεύουν κάποια σημαντική δύναμη ή τάση μέσα στην κοινωνία: έρχονται από λάθος στην εξουσία, όπου και βολεύονται με την υπάρχουσα, ανερώτετη αλλά ακόμη στέρεη, τάξη πραγμάτων. Αυτή συνεχίζει να επιβιώνει με το να δανείζει τη δίκη μας δύναμη σε ανθρώπους που της αντιτίθενται, είτε καλόπιστα, είτε κακόπιστα. Πρόκειται για μια αμοιβαία επωφελή ρύθμιση που θα μπορούσε να συνεχίζεται για μια μακρά, πληκτική και ασταθή χρονική περίοδο.

Το *είναι* και το *πράττειν* δεν ταυτίζονται: μπορούμε να *είμαστε* ένα πράγμα αλλά να *πράττουμε* κάτι άλλο. Ένας φασίστας που τυγχάνει να είναι Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών δεν θα ενεργεί απαραίτητα ως φασίστας, διότι οι πράξεις του θα περιορίζονται από τις θεσμικές διευθετήσεις της συνθήκης στην οποία τον έχει τοποθετήσει η ιστορία. Ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου, η ανακολουθία μεταξύ *είναι* και *πράττειν* τείνει να αμβλύνεται, και ενδέχεται προοδευτικά να καταλήξει *έργω* αυτό που ήδη *ήταν* από την αρχή.

Η φτήνια της σημερινής αστικής ελίτ αντανακλάται στο γεγονός ότι φαίνεται ανίκανη να αντιληφθεί τη φτήνια της σύγχρονης συνομοταξίας μικροαστών τρομοκρατών. Οι μεγαλόσχημες δηλώσεις που φαινομενικά μαρτυρούν ηθική ακεραιότητα —«η δημοκρατία δεν θα φιμωθεί από την τρομοκρατία», «δεν θα αλλάξουμε τον τρόπο ζωής μας, τις αξίες μας» κ.λπ.— είναι αντιγραμμένες από πολύ διαφορετικά συμφραζόμενα: μπορεί να σήμαιναν την άρνηση εμπλοκής σε διαπραγματεύσεις με απαγωγείς και αεροπειρατές του τύπου της δεκαετίας του '70, αλλά είναι εντελώς κενές περιεχομένου στην περίπτωση ενός τζιχαντιστή που ρίχνει ένα αυτοκίνητο πάνω σε τυχαία συνάθροιση τουριστών, δασκάλων και μαθητών και μαχαιρώνει έναν αστυνομικό. Τέτοια φαινόμενα συνιστούν καθαρό τρόμο, εκφράσεις μιας πολιτικής θεολογίας που έχει παραμείνει ανόθευτη από ωφελμιστικές σκοπιμότητες, παρεκτός από την αόριστη έννοια της αδιάκριτης και γενικευμένης διάδοσης του φόβου. Ο τρομοκράτης δεν διατύπωσε καν κάποιο αίτημα που η άλλη πλευρά, αν υπάρχει άλλη πλευρά, θα μπορούσε να διαπραγματευτεί ή να απορρίψει. Η αυταπάτη του είναι τόσο αυτοαναφορική και κλεισμένη στον εαυτό της, απρόσβλητη από οποιαδήποτε μορφή πρακτικής λογικής, όσο ακριβώς είναι και η επαναληπτική λογική του καπιταλιστικού συστήματος, οι διαχειριστές του οποίου, κλειδαμπαρωμένοι με ασφάλεια στα παλάτια τους, διαβεβαιώνουν τους υπηκόους τους ότι «δεν φοβούνται». Καμιά μας δεν υπέθεσε κάτι τέτοιο.

Ο εθνικισμός, κατανοητός ως η αντίληψη ότι κάθε συγκεκριμένη πολιτισμική-εθνοτική ενότητα εντός μιας επικράτειας θα πρέπει ταυτόχρονα να αποτελεί και πολιτική-διοικητική ενότητα, οφείλει να ορίσει ποιοι είναι το έθνος, και το επιτυγχάνει με όρους κουλτούρας ή εθνότητας: «έτσι παίζει η φάση εδώ, έτσι έπαιξε πάντα και έτσι σκοπεύουμε να παίζει και στο μέλλον. Προσαρμοσθείτε ή πάρτε τον πούλο και αφήστε τα κόλπα, αλλιώς...». Κάθε εθνικισμός είναι επιρρεπής στη «φυλετικοποίηση» και στην υιοθέτηση της γλώσσας τη φυλής, εάν και εφόσον το απαιτεί η πολιτική του έθνους. Με δεδομένο ότι ανθρώπινες φυλές δεν υφίστανται, η λέξη «φυλή» αποτελεί έναν ιδιαίτερα τραχύ τρόπο προφοράς της «κουλτούρας» ή της «εθνότητας», είτε εμπλέκονται φαντασιώσεις γενετικών καταβολών, είτε όχι. Η ροπή προς τον ρατσισμό είναι εγγενής στον εθνικισμό, παρ' όλο που πολλοί εθνικισμοί αναδύονται μέσα από αγώνες ενάντια στον ρατσισμό, και παρ' όλο που ο ρατσισμός αποσταθεροποιεί το έθνος, διαπερνώντας τα όριά του, όντας άλλοτε μια πιο καθολική και άλλοτε μια πιο ειδική κατηγορία. Το όλο πακέτο είναι αρκετά εύθραυστο. Η θεωρητική διατύπωση ότι ο εθνικισμός είναι ρατσισμός ισχύει, προφανώς, και για τον σιωνισμό, καθώς πρόκειται για μια μορφή εθνικισμού, αλλά μόνο με μια διαλεκτική έννοια: μια διαλεκτική τοποθέτηση διαφοροποιείται από την απλοϊκή, θετικιστική επιχείρηση να υπαχθούν συγκεκριμένες περιπτώσεις σε γενικευτικές έννοιες, κατά το ότι η διαλεκτική τοποθέτηση υποδεικνύει την εγγενή λογική ή την αναπτυξιακή δυναμική ενός αντικειμένου, με άλλα λόγια, δυναμικές τροχιές που ενδέχεται να μην είναι εμπειρικά επαληθεύσιμες στο παρόν, και πιθανώς να μην καταστούν τέτοιες ποτέ. Όταν, λοιπόν, η διεθνής ένωση εθνικών οντοτήτων, δηλαδή τα Ηνωμένα Έθνη, αναγόρευε τον σιωνισμό «μια μορφή ρατσισμού»¹⁴, υπήγαγε απλώς τον σιωνισμό στην κατηγορία «ρατσισμοί». Εφόσον τα Ηνωμένα Έθνη —και εδώ το ίδιο το όνομα είναι αρκετά υπαινικτικό— είναι απίθανο να αποδεχτούν την αντιεθνικιστική πρόταση ότι *κάθε* έθνος τείνει εγγενώς προς τον ρατσισμό, το μόνο που έκαναν είναι να αποκλείουν σιωπηρά τον σιωνισμό από την κατηγορία «εθνικισμοί». Όλοι οι εθνικισμοί είναι εγκλωβισμένοι σε συγκρούσεις και ανταγωνισμούς με άλλους εθνικισμούς και το να αποκαλούν τους άλλους εθνικισμούς «ρατσιστικούς» είναι τακτικό φαινόμενο. Όμως, όταν οι εθνικιστές μας υποδεικνύουν ότι συγκεκριμένα ο εθνικισμός ενός άλλου λαού είναι «μια μορφή ρατσισμού» με έναν *μοναδικό* τρόπο, αυτός είναι ένας από τους τρόπους με τους οποίους κάθε εθνικισμός είναι ρατσιστικός.

3.

«Αλληλεγγύη» σημαίνει ότι υπάρχει εγγύτητα μεταξύ αλλήλων, ότι στεκόμαστε δίπλα, ίσοι. Επομένως, ισχύουν τα ίδια κριτήρια και πρέπει να θέτουμε η μία στον άλλον τα ίδια ερωτήματα. Οι αριστεριστές που παραμένουν σκοπίμως αγνωστικιστές για τους στόχους και τις τακτικές των τηλεοπτικά προβεβλημένων ισχυρών ανδρών που εκπροσωπούν τους υποτελείς, δεν επιδεικνύουν αλληλεγγύη αλλά συγκαταβατική, ναρκισσιστική πατρωνία. Μόνο η μητροπολιτική αλαζονεία υποθέτει ότι της γης οι κολασμένοι δεν είναι σε θέση να επιλέξουν τα όπλα και τις τακτικές τους. Η φτώχεια, η ανέχεια, η αναξιοπρεπής, ανθυγιεινή και απελπιστική ζωή παρέχουν την αναγκαιότητα και την παρόρμηση για δράση, δεν υπαγορεύουν, όμως, τι πρέπει να γίνει: παρέχουν τον ατμό, όχι την πυξίδα. Η μακρά λίστα φιλελεύθερων που ισχυρίζονται ότι η εβδόμη Οκτώβρη «έμελλε να συμβεί» επειδή οι ισραηλινές ελίτ υπήρξαν επί μακρόν ανεπαρκώς φιλελεύθερες, μιλούν ως καλοπροαίρετοι

¹⁴ ΣτΜ: στις 10 Νοεμβρίου του 1975, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ εξέδωσε την απόφαση υπ' αριθμ. 3379, με την οποία καθόριζε ότι «ο σιωνισμός είναι μια μορφή ρατσισμού και φυλετικών διακρίσεων», με ψήφους 72 υπέρ, 35 κατά και 32 αποχές (μεταξύ των ψήφων αποχής και αυτή του ελληνικού κράτους). Η απόφαση αυτή ανακλήθηκε με κατοπινή απόφαση υπ' αριθμ. 46/86 της Γενικής Συνέλευσης το 1991. Βλ. <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-181963/>

δαιτητές, όπως φαντασιώνονται πως είναι, και κοιτάζουν αφ' υψηλού τους κατατρεγμένους ως υποταγμένους στη μοίρα. Ωστόσο, ακόμη και η πιο άγρια καταπίεση δεν στερεί από κανέναν την ικανότητα και την ευθύνη να παίρνει αποφάσεις. Αντίθετα με τις φήμες ενός χυδαίου υπαρξισμού, δεν υφίσταται κάποιος φυσικός νόμος που να απαιτεί από τους καταπιεσμένους να διαπράττουν σφαγές προκειμένου να ανακτήσουν την αυθεντική τους αυτοσυνειδησία. Ισχύει το εκ διαμέτρου αντίθετο: η τρομοκρατία είναι υπόθεση των δυσαρεστημένων, διψασμένων για εξουσία, ελίτ. Αντί να προκαθορίζονται από τη δυστυχία τους, οι αντιδράσεις των πλέον καταπιεσμένων είναι πολύ περίπλοκες για να τις κατονομάσουμε. Ενίοτε, αποδεικνύονται οι πλέον ανθρώπινες. Όσο ρατσιστική και να υπήρξε η πολιτική του ισραηλινού κράτους, διευκόλυνε αλλά δεν προκάλεσε την εβδόμη Οκτώβρη. Με το να αντιμετωπίζουμε τις ενέργειες των φασιστικών, αντισημιτικών, μισογύνικων ηγετών της Χαμάς ως φυσικό επακόλουθο των περιστάσεων, υποτιμούμε τον πληθυσμό της Γάζας, που πιθανώς εκείνη τη στιγμή να ήταν μοιρασμένος πενήντα-πενήντα σε θύματα που αντιτίθονταν σιωπηρά και σε ποικίλου βαθμού ενθουσιώδεις υποστηρικτές ενός υπεραυταρχικού καθεστώτος. Η δυστυχία, και ιδιαίτερα η συνειδητοποίηση της δυστυχίας, δύναται να τροφοδοτήσει την επιδίωξη του σοσιαλισμού, όσο και την αντίθεσή της. Δεν υπάρχει εδώ καθορισμένη αιτιώδης συνάφεια ως προς την έκβαση. Και σε αυτήν την περίπτωση, όπως και αλλού, η μη απόδοση ευθύνης, ελεύθερης βούλησης και εμπρόθετης δράσης στις καταπιεσμένες, κάνει τους καταπιεστές να φαίνονται ακόμη πιο αφοπλιστικά ισχυροί από ό,τι είναι στην πραγματικότητα. Για να είναι κανείς αλληλέγγυος δεν πρέπει να γράφει «δακρύβρεχτες ιστορίες» απόλυτης, αδιαφοροποίητης θυματοποίησης.

Όπως θα απαντούσε ίσως ο Φανόν σε όσους προσπάθησαν να τον επιστρατεύσουν προς υποστήριξη της Χαμάς: «Όταν έγραφα αυτά για τη βία, είχα στον νου μου μαύρους στρατιώτες να πυροβολούν ναζί στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και να ανακαλύπτουν στην πορεία ότι ο Λευκός Υπεράνθρωπος ήταν, στην πραγματικότητα, θνητός. Δεν περίμενα ότι θα βρεθούν ανόητοι που θα σφάζουν γιαγιάδες και παιδιά. Και εν πάση περιπτώσει, έχουμε πλέον αποδείξει πέραν αμφιβολίας ότι ένας μαύρος αδερφός δύναται να σκοτώσει έναν λευκό, οπότε το θέμα έχει κλείσει. *Όπερ έδει δείξει.*»

Δεν είναι και τόσο δύσκολο να αντιληφθεί κανείς ότι με το να ωθηθεί η μεγαλύτερη στρατιωτική μηχανή της περιοχής ώστε να εξαπολύσει όλη της τη δύναμη πυρός στην ετοιμόρροπη, άμφωτη πόλη της Γάζας, δεν κερδίζουν παρά μόνο οι κορυφαίοι ηγέτες της Χαμάς που διαφεντεύουν την παραγκούπολη (και που, προφανώς, δεν ζουν εκεί). Για αυτούς, η κλιμάκωση της βίας δημιουργεί μια συγκυρία διπλά ευνοϊκή: δεν έχει σημασία πόσοι μαχητές θα σκοτωθούν, η ίδια η σφαγή θα βοηθήσει στο να στρατολογηθούν οι αντικαταστάτες τους. Πώς είναι δυνατόν η εβδόμη Οκτώβρη να μην έδωσε καν την αφορμή στους μητροπολιτικούς ακτιβιστές να σταματήσουν για να σκεφτούν και να συνειδητοποιήσουν ότι χρειάζεται να γίνουν πιο συγκεκριμένοι από το αφηρημένο «υπέρ της Παλαιστίνης»; Δεν τους ενδιαφέρει τι είδους Παλαιστίνη; Μήπως αγαπούν τόσο πολύ την ιδέα και τον μύθο της «Παλαιστίνης», που φτάνουν να αδιαφορούν για τους Παλαιστίνιους; Όλα τα «φονταμενταλιστικά» κινήματα, όποια θρησκεία και αν τυχαίνει να έχουν ως ιδίωμα, αντιμάχονται ρητά την κοσμική νεωτερικότητα και ό,τι αυτή συνεπάγεται: τη γυναικεία απελευθέρωση, το εργατικό κίνημα, τη χειραφέτηση των Εβραίων και άλλες παρόμοιες χειραφετητικές κινήσεις, την ομοφυλοφιλία και το κουήρ. Κανένα τέτοιο κίνημα δεν μπορεί να αποτελέσει «τμήμα της παγκόσμιας Αριστεράς», ανεξαρτήτως των συνθηκών.

Δεν ήταν σπάνιο για τους πολέμιους της αποικιοκρατίας να συνάπτουν συμφωνίες με τον ιμπεριαλιστικό εχθρό, όταν αυτό τους βόλευε με όρους ρεαλιστικής πολιτικής, δηλαδή όταν επρόκειτο να ωφεληθεί η προσωπική τους τύχη ή αυτή του έθνους, όπως την αντιλαμβάνονταν. Ως προς αυτό, η Χαμάς και η Χεζμπολάχ διαφέρουν: όντας υπερσυντηρητικές, αντισημιτικές ελίτ, ταγμένες σε μια μεταπολιτική αποστολή να υπερασπιστούν την καθαρότητα «της κουλτούρας τους» από τον διάβολο, κανένα ίδιον όφελος δεν είναι αρκετό ώστε να τις κάνει να τα βρουν με το Ισραήλ.

Από την ψυχρή οπτική της αριθμητικής του θανάτου, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι οι «φιλοπαλαιστίνιοι» σχολιαστές παραλείπουν να ξοδέψουν τα λόγια τους για τα 1200 θύματα που σφαγιάστηκαν κατά την εβδόμη Οκτώβρη, καθώς ο αριθμός τους επισκιάζεται από τα ισραηλινά αντίποινα που, μέσα στους επόμενους τέσσερις μήνες, στοίχησαν τη ζωή σε είκοσι φορές περισσότερα θύματα. Μπαίνει κανείς στον πειρασμό να απαντήσει εξίσου ψυχραίμα ότι δεν πρόκειται παρά για αντανάκλαση της υψηλότερης παραγωγικότητας των φονικών μηχανών που έχουν στη διάθεσή τους τα πιο ανεπτυγμένα κράτη, μια διαφορά αποδοτικότητας που είναι χαρακτηριστική ανάμεσα στις παραγωγικές διαδικασίες μητρόπολης-περιφέρειας, που είναι πάντοτε παράλληλα και διαδικασίες ανάλωσης ζώων. Αλλά το ζήτημα εδώ είναι ότι η ψυχρότητα των υπολογισμών αρνείται και χλευάζει τη βαθιά ριζωμένη συνήθεια του μυαλού μας να διακρίνει ανάμεσα σε διαφορετικά είδη φόνου, και να επηρεάζεται με τρόπο διαφορετικό. Όσο και να είμαστε προσηλωμένες στην ιδέα ότι όλες οι ανθρώπινες ζωές είναι ίσες, δεν ενεργούμε ως εάν πιστεύαμε ότι και όλοι οι φόνοι είναι ίσοι. Ένα συνηθισμένο σύγχρονο κράτος που σκοτώνει δεκάδες χιλιάδες ανθρώπους δεν προκαλεί κανένα σοκ, όταν το κάνει για να υπερασπιστεί τα σύνορά του, την κυριαρχία του ή ό,τι άλλο θεωρούν οι ηγέτες του πως απαιτεί η οικονομία και η ασφάλεια, δηλαδή όλα τα επενδυμένα με ορθολογικότητα φετίχ της καθαρής τρέλας που αποκαλούμε νεωτερικό πολιτισμό. Όσο και αν αντιδρούμε σε αυτήν τη δολοφονία, το κόστος συμπεριλαμβάνεται ήδη στην τιμή της έννοιας που έχουμε για τον πολιτισμό, στον οποίο συγκατανεύουμε και συναινούμε, έμπρακτα αν όχι ρητά, σε καθημερινή βάση. Έχουμε προγραμματιστεί να την εκλαμβάνουμε ως δεδομένη. Αντίθετα, βιασμοί, ακρωτηριασμοί και διαμελισμοί που προσχεδιάζονται, προγραμματίζονται και προβάλλονται ζωντανά, μας αφήνουν πιο βαθύ εντύπωμα, προκαλώντας φρίκη, αηδία και παράλυση περισσότερο παρά οργή, καθώς και αγεφύρωτη αγανάκτηση προς αυτούς που συνεχίζουν την καταμέτρηση των εκατέρωθεν νεκρών, σηκώνοντας τους ώμους και επισημαίνοντας — σωστά — ότι τέτοια κακά πράγματα συμβαίνουν σε όλους τους πολέμους. Πρόκειται για την ίδια διάκριση που μας κάνει να σκεφτόμαστε διαφορετικά τα έξι εκατομμύρια του Ολοκαυτώματος από τα εβδομήντα εκατομμύρια του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, ή τον φόνο μετά βιασμού διαφορετικά από τον απλό φόνο, ή τα εγκλήματα μίσους διαφορετικά από τα υπόλοιπα εγκλήματα, πόσο μάλλον από τις καθημερινές δολοφονίες στην κυκλοφοριακή κίνηση και στη δουλειά. Η σκληρή κτηνωδία των φασιστών που οργανώνουν ψυχρά και μεταδίδουν ζωντανά τα έργα τους, φέρνει στο προσκήνιο με μεγαλύτερη γλαφυρότητα την απουσία σκοπού του ανθρώπινου πολιτισμού που τους παρήγαγε. Είναι η συμπτωμένη εικόνα, το θεαματικό μιμίδιο, σε αντίθεση με το αργόσυρτο έπος της κανονικής πολεμικής μηχανής που ορθώνεται να τους απαντήσει.

Η Χαμάς δεν ισχυρίζεται ότι «η Χαμάς είναι τμήμα της παγκόσμιας Αριστεράς»: αυτό το λένε μόνο ορισμένοι της παγκόσμιας Αριστεράς. Απέναντι σε μια τέτοια πλάνη, η πιο ριζοσπαστική παράδοση της Αριστεράς έχει διακηρύξει, από την επαύριον του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, πως τα μέσα και οι οργανωτικές μορφές του χειραφετητικού αγώνα θα πρέπει να

προεικονίζουν τουλάχιστον κάποια στοιχεία της χειραφέτησης αυτής. Αν ο αγώνας της Αριστεράς σηματοδοτεί την αυτουπέρβαση των περιορισμών του Διαφωτισμού, τότε κανένα κίνημα που αυτοπροσδιορίζεται ρητά ενάντια στον Διαφωτισμό και τις χειραφετητικές δυνατότητες της νεωτερικότητας δεν μπορεί να έχει καμία σχέση μαζί του.

Ο Ισλαμισμός ήρθε στο προσκήνιο από τα μέσα της δεκαετίας του '70, εκμεταλλευόμενος τις αποτυχίες των αντιαποικιακών και μετααποικιακών εθνικισμών του «Τρίτου Κόσμου» που προωθούσαν διάφορες αριστερές, κεντρώες και δεξιές ελίτ, ως ακριβώς εκείνη η δύναμη που θα εμπόδιζε οποιοδήποτε προοδευτικό κίνημα να καλύψει το κενό. Το αποτροπιαστικό θέαμα αριστερών ανά τον κόσμο να πανηγυρίζουν τη Χαμάς στο όνομα του παλαιστινιακού εθνικισμού επιβεβαιώνει εμφατικά την επιτυχία μιας τέτοιας αντιδραστικής πολιτικής: οι υπέργηροι οπαδοί των εθνικοαπελευθερωτικών κινήματων, μετά από μισό αιώνα προϊούσας ασημαντότητας, έχουν χάσει την επαφή με την πραγματικότητα σε τέτοιο βαθμό, ώστε να ζητωκραυγάζουν υπέρ των ανθρώπων που θανάτωσαν το κίνημα που αυτοί ειδωλοποιούν και που δεν κατάφεραν να κληρονομήσουν. Οι αριστεριστές οι οποίοι υποστηρίζουν ανθρώπους που μισούν σφοδρά τους αριστερούς, τις ατίθασες γυναίκες, τις άπιστες και τους γκέι, προσποιούνται ότι η Χαμάς οδηγεί τον ανυπεράσπιστο πληθυσμό της Γάζας στην αναπόφευκτη σφαγή στο όνομα του υψηλού στόχου της απελευθέρωσης ενός έθνους. Ωστόσο, η φασιστική-εσχατολογική πλευρά της βίαιης υπερεθνικιστικής ιδεολογίας δεν μπορεί παρά να υπονομεύσει και να επισκιάσει τον εθνικισμό της, γι' αυτό και κρυφά, διεστραμμένα, γίνεται νεροκουβαλητής σε όσους αντιτίθενται στην ανάδυση ενός παλαιστινιακού έθνους-κράτους.

Η ιδέα ότι ο σιωνισμός είναι αποικιοκρατία μαρτυρά μια οπτική εκ των άνω. Απηχεί τον τρόπο με τον οποίο θα το έβλεπαν οι Γάλλοι και οι Βρετανοί ιμπεριαλιστές: ως διαδικασία για την οποία οι άνθρωποι δεν είναι παρά αθύρματα της εξουσίας. Η πραγματικότητα φαίνεται διαφορετική από την οπτική γωνία των ίδιων των μεταναστών. Δεν μπορούμε να αναμένουμε από τα άτομα που δραπετεύουν από τη δυστυχία, το θάνατο, τις διώξεις, τα βασανιστήρια και τον λιμό να αναρωτηθούν πρώτα αν η άφιξή τους κάπου αλλού θα ρίξει τους μισθούς, θα πλουτίσει τους απόντες γαιοκτήμονες ή αν θα πάρει τη δουλειά των αγροτών. Όταν είναι αναγκασμένα να μπουν σε μια βάρκα, δεν θα ρωτήσουν αν η βάρκα αυτή ανήκει σε κάποιον ιμπεριαλιστή, και δεν φέρουν μεγαλύτερη ευθύνη για τα αποτελέσματα της μετανάστευσής τους από οποιοδήποτε άλλη συνιστώσα του *Schuldzusammenhang*, του πλέγματος χρέους και υπαιτιότητας που αποτελεί το παγκόσμιο σύστημα.

Η έννοια του «εποικιστικού αποικισμού» αποζητά μια αντίληψη του πότε και πώς οι μετανάστες μετατρέπονται σε αποικιστές εποίκους: η εγκατάσταση ως τέτοια, θα μπορούσε να σκεφτεί κανείς, είναι κατ' αρχήν κάτι θετικό, και οι περισσότερες μετανάστριες και πρόσφυγες, που εγκαθίστανται κάπου με επιτυχία, δεν θεωρούνται αποικιστές. Όπως και δεν θεωρούνται αποικίες οι εξισωτικές κοινότητες στην οποίες πρωτοστάτησε ο ουτοπικός σοσιαλισμός, που προηγήθηκε του μαρξισμού. Αντιπαράδειγμα είναι, φυσικά, τα πλήθη αυτών που φωνάζουν «δεν θα μας αντικαταστήσουν» και που είναι πεπεισμένοι, χωρίς να χρησιμοποιούν τη λέξη, ότι «οι μετανάστες» βρίσκονται σε εποικιστική αποστολή να καταστρέψουν τη φανταστική αγνότητα αυτού που θεωρούν «πολιτισμό» τους. Για τους λευκούς εθνικιστές, η Αυτοκρατορία του Κακού που έστειλε μετανάστριες και πρόσφυγες σε τροχιά σύγκρουσης με τον αληθινό αμερικανικό πολιτισμό τυγχάνει να είναι η ίδια που διευθύνει το αποικιοκρατικό αρχηγείο στους Αγίους Τόπους. Εντούτοις, η έννοια του «εποικιστικού αποικισμού», στα αρχικά της συμφραζόμενα, προϋποθέτει ότι όντως ένα κράτος ή μια κυβέρνηση (και όχι οι Σοφοί της Σιών) στέλνει και υποστηρίζει μετανάστες σε ένα σχέδιο αποικιοκρατικής εγκατάστασης με

ιμπεριαλιστικές προθέσεις. Στην περίπτωση του Ισραήλ, που στις μέρες μας αποκαλείται συστηματικά «εποικιστική αποικιοκρατία», αυτό ισχύει μόνο για ένα τμήμα της εβραϊκής μετεγκατάστασης προς την Παλαιστίνη πριν το Ολοκαύτωμα, ένα μικρό κλάσμα της ιστορίας του (μια μετεγκατάσταση που ωχριά μπροστά στην Αραβική κατάκτηση και εγκατάσταση στα εδάφη της παλιάς βυζαντινής επαρχίας της Παλαιστίνης). Μακράν οι περισσότεροι Εβραίοι Ισραηλινοί κατάγονται από πρόσφυγες, «Ανατολικούς» αλλά και «Δυτικούς», στους οποίους συμπεριλαμβάνονται και μερικές εκατοντάδες χιλιάδες επιζώντες του Ολοκαυτώματος. Οι ιμπεριαλιστικές δυνάμεις που διαδέχθηκαν τους Οθωμανούς είχαν σίγουρα στο μυαλό τους ότι οι μετοίκηση των ευρωπαίων Εβραίων, αν και δεν ήταν ακριβώς ο αγαπημένος τους λαός, θα εξυπηρετούσε τα συμφέροντά τους, αλλά σε καμία περίπτωση δεν προέβλεψαν, και πολύ λιγότερο σχεδίασαν, το Ισραήλ. Η Βρετανία, η δύναμη που διαφέντευε την Παλαιστίνη, περιόριζε ολοένα και περισσότερο την εβραϊκή μετανάστευση, ακόμη και κατά τη διάρκεια και μετά το Ολοκαύτωμα, σε τέτοιο βαθμό που η σκληρότητα της πολιτικής «σταματήστε τα πλοία» που προσυπέγραφε, επηρέασε τελικά την κοινή γνώμη υπέρ του σιωνισμού. Οι Εβραίοι πρόσφυγες και επιζώντες του Ολοκαυτώματος έφτασαν εκεί ενάντια στη θέληση των βρετανικών αρχών, συνθήκη πολύ διαφορετική από τον πραγματικό εποικιστικό αποικισμό σε οποιαδήποτε αποικιοκρατική αυτοκρατορία (για παράδειγμα, οι Γάλλοι στην Αλγερία). Είναι αδύνατο να μαντέψουμε τι είναι αυτό που επιτρέπει σε μια έννοια με τόσο κακή εφαρμογή να φαντάζει τόσο αναμφισβήτητα αληθοφανής σε τόσο πολλούς αντισιωνιστές. Ίσως απηχεί το πνεύμα της εποχής: η ρητορική του «εποικιστικού αποικισμού» αποπνέει εθνοτικό εθνικισμό. Κόσμος που δεν έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα με την ιστορία και τη γεωγραφία, ενδέχεται να σκέφτεται την Παλαιστίνη ως «αραβική γη», την οποία μπορεί να ταυτίζει με τους «μουσουλμάνους» και, φυσικά να εκλαμβάνει τους Εβραίους ως εισβολείς.

Από τη σκοπιά των ανθρώπων που ζουν στη Λωρίδα της Γάζας, η Χαμάς και το Ισραήλ αποτελούν διαφορετικά στρώματα του ίδιου εφιάλτη. Όταν τη γειτονιά μου την ελέγχει μια βίαιη μαφία, δεν έχει νόημα να αναρωτιέμαι αν είναι χειρότερη από τη δημοτική αρχή, το καπιταλιστικό κράτος, τους φοροεισπράκτορες του ή το ίδιο το παγκόσμιο σύστημα: τα πιο άμεσα προβλήματα μου ενδεχομένως να έχουν να κάνουν περισσότερο με τη μαφία, και λιγότερο με το κράτος. Ακόμη και αν κατανοώ ότι σε υψηλότερο επίπεδο αφαίρεσης έχουν την ίδια πηγή, μπορεί ακόμη και να χαρώ όταν η επίσημη αστυνομία έρθει για να βάλει στη θέση τους τους μαφιόζους (εκτός και αν στην πορεία ισοπεδώσει τον τόπο και κάνει έτσι τους μαφιόζους να φαντάζονται ως η λιγότερο κακή επιλογή).

Πολλοί από όσους προβάλλουν συνετά, μεταρρυθμιστικά πολιτικά αιτήματα δεν είναι σε θέση να παραδεχτούν στον εαυτό τους πόσο συνετά και μεταρρυθμιστικά είναι τα αιτήματά τους, γι' αυτό και τα επενδύουν ανούσια με μαξιμαλιστική ρητορική. Έτσι, οι φιλοπαλαιστίνιοι υποστηρικτές της λύσης των δύο κρατών διατηρούν τη σφαλερή πεποίθηση ότι μάχονται τον σιωνισμό, αν και η έννοια των «δύο κρατών» φέρει ως λογική προϋπόθεση την αναγνώριση ότι το ένα εκ των δύο κρατών θα είναι σιωνιστικό, και το άλλο η κατοπτρική του εικόνα, εξίσου καθορισμένο με όρους θρησκευτικού-εθνοτικού εθνικισμού, και εξίσου πιθανό να είναι λιγότερο ή περισσότερο ανελεύθερο. Τα συνετά τους αιτήματα καταφάσκουν διπλά σε αυτό που λανθασμένα ισχυρίζονται ότι αντιμάχονται, αλλά η ρητορική τους αμετροπέπεια υπονομεύει τη συνετή πολιτική τους.

Δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός πως το Ισραήλ, ένα έθνος-κράτος, δρα ως έθνος-κράτος εδραιώνοντας και προβάλλοντας τη δύναμή του, επεκτείνοντας την εμβέλεια της καπιταλιστικής κοινωνίας, της οποίας αποτελεί μορφή, και μάχεται για να υπερασπιστεί και

για να βελτιώσει τη θέση του στην ιεραρχία του παγκόσμιου συστήματος. Εξίσου ελάχιστη έκπληξη προκαλεί και το γεγονός πως οι αποδέκτες της βίας του θα αντεπιτεθούν με οποιοδήποτε μέσο έχουν στη διάθεσή τους, συμπεριλαμβανομένων πολιτικών που είναι αυτοανααιρούμενες, πλανερές και απελπιστικά ανώφελες. Οι πιο ανυπόφοροι, ωστόσο, είναι οι ιδεαλιστές φιλελεύθεροι που εκτοξεύουν κατηγορίες για προδοσία και μισούν θανάσιμα το Ισραήλ, λες και αποστολή του έθνους-κράτους είναι να διαδίδει τη δημοκρατία, τη συναδέλφωση και την ισότητα. Το ψευδώνυμο επιλογής τους: «αντισιωνιστές», υποδηλώνει ότι πιστεύουν πως το κρίσιμο ζήτημα εδώ δεν είναι το έθνος, το κράτος και ο καπιταλισμός, αλλά η συγκεκριμένη λεπτομέρεια του εθνοθησκευτικού προσανατολισμού ενός συγκεκριμένου κράτους.

Όταν ο Κεν Λίβινγκστον ισχυριζόταν ότι ο Χίτλερ υποστήριζε τον σιωνισμό¹⁵, υποδείκνυε τον λάθος άνθρωπο. Θα μπορούσε να είχε συγκροτήσει καλύτερα την επιχειρηματολογία του αν αναφερόταν σε οποιουσδήποτε από τους Βρετανούς αντισιωνιστές, εθνικιστές, ιμπεριαλιστές υποστηρικτές του σιωνισμού. Ο αντισιωνισμός του Χίτλερ ανήκε σε ένα πιο σπάνιο, εσχατολογικό είδος, του οποίου η δράση εκβάλλει στον αφανισμό και όχι στην εκδίωξη ή στην επανεγκατάσταση. Αλλά η ανικανότητα του Λίβινγκστον να εντάξει τα διαφορετικά ιστορικά γεγονότα σε μία προοπτική, τον ώθησε να εμφανίσει τον Χίτλερ ως μια, όχι πολύ χειρότερη, γερμανική εκδοχή του Λόρδου Μπάλφουρ¹⁶.

Η αντισιωνιστική φενάκη ότι το ισραηλινό κράτος συμπεριφέρεται όπως και οι ναζιστές, δεν είναι μόνο κακοήθης, σαδιστική και βλακώδης αλλά ταυτόχρονα συσκοτίζει το ότι οι Ισραηλινοί συμπεριφέρονται μάλλον σαν τους Βρετανούς. Κάθε μετααποικιακό κράτος αντέγραψε και διαιώνισε, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, ορισμένα από τα πρότυπα και τις συμπεριφορές της ρατσιστικής αποικιοκρατικής γραφειοκρατίας. Συνεπώς, οι μητροπολιτικοί αντισιωνιστές που υποστηρίζουν τον παλαιστινιακό εθνικισμό και που αντιλαμβάνονται τους Εβραίους του Ισραήλ ως μικρούς Χίτλερ, αποστρέφουν την κριτική από τον ιμπεριαλισμό των βρετανικών ελίτ. Άλλωστε, ορισμένοι μοιράζονται την ευγενική έκδοση του αντισιωνισμού καθώς και τον ρομαντικό οριενταλισμό αυτών.

Οι αριστεροί αντισιωνιστές τείνουν να πιστεύουν, άκρως ιδεαλιστικά, στις αρετές του καλού εθνικισμού ή του πατριωτισμού, στη φιλελεύθερη, σοσιαλιστική ή δημοκρατική εκδοχή του. Η οργή τους για τα εγκλήματα του Ισραήλ συχνά πηγάζει από τη σύγκριση που επιχειρούν μεταξύ της πραγματικότητας του Ισραήλ και του ιδεώδους ενός ενάρετου έθνους-κράτους. Όσες από εμάς ελάχιστα πιστεύουν σε καλά έθνη και σε ηθικά κράτη, τείνουμε να μένουμε σπανιότερα εμβρόντητες από τα όσα κάνει το Ισραήλ. Η Χάνα Άρεντ, μια δημοκράτης στοχαστής, ερωτευμένη με τον δέκατο όγδοο αιώνα, υπήρξε χαρακτηριστικό παράδειγμα. Οι αριστεροί αντισιωνιστές βιάζονται να απορρίψουν την ένσταση ότι έχουν μεγαλύτερες ηθικές απαιτήσεις από το Ισραήλ παρά από τα υπόλοιπα κράτη, αποκαλύπτοντας ίσως έτσι ένα ίχνος

---

¹⁵ ΣτΜ: ο Κεν Λίβινγκστον (Ken Livingstone) διετέλεσε Δήμαρχος του Λονδίνου, και υπήρξε για μακρό διάστημα προβλεπόμενη μορφή της ριζοσπαστικής πτέρυγας του Εργατικού Κόμματος και στενός συνεργάτης του Τζέρεμι Κόρμπιν. Το 2016, με αφορμή το σχόλιο του για τον Χίτλερ και τον σιωνισμό, αναστάλθηκε η κομματική του ιδιότητα από τους Εργατικούς.

¹⁶ ΣτΜ: ο Άρθουρ Μπάλφουρ (Arthur Balfour) υπήρξε Βρετανός πολιτικός που διετέλεσε και Πρωθυπουργός με τους Συντηρητικούς κατά την περίοδο 1902-1905. Το 1917, ως Υπουργός Εξωτερικών, υπέγραψε την ανοιχτή επιστολή, που έκτοτε θα παραμείνει γνωστή ως Διακήρυξη Μπάλφουρ, με την οποία η βρετανική κυβέρνηση τοποθετούνταν ευνοϊκά προς την ίδρυση ισραηλινού κράτους.

ερωτικής απογοήτευσης: το «εβραϊκό κράτος» θα έπρεπε να είναι αυτό που επιτέλους θα εκπλήρωνε την προφητεία του ιδεότυπου.

Παρ' όλο που μπορεί να σημαίνει κάτι διαφορετικό για τα αστικά κράτη και τα δικαστικά τους συστήματα, η λέξη «τρομοκρατία» ορίζει πολύ συγκεκριμένα μια τακτική πολιτικού αγώνα, που συνήθως βασίζεται σε μια άκρως ηθικιστική σκέψη, καθοδηγείται από μια ισχυρή αίσθηση καθολικής «αρετής» και συχνά παίρνει τη μορφή απόγνωσης και παράνοιας όταν βρεθεί αμυνόμενη, κεντρικό στοιχείο της οποίας είναι η χωρίς διακρίσεις διάδοση του *τρόμου*: εξού και το όνομα. (Ο Ροβεσπιέρος κατονόμαζε τον «τρόμο» ως «καίρια, αυστηρή και άτεγκτη δικαιοσύνη, [...] απόρροια της αρετής»¹⁷). Από τότε που, κατά τον δέκατο ένατο αιώνα, αναγορεύτηκε σε «προπαγάνδα μέσω της πράξης», πλέον επιτελείται ως θέαμα προς κατανάλωση από τα κοινωνικά μέσα, μιας και έτσι διαδίδεται ο φόβος. Η τρομοκρατία διαφέρει από τις κανονικές εχθροπραξίες αλλά και από τις δολοφονίες συγκεκριμένων προσώπων (μοναρχών, πολιτικών, δικαστών), τα οποία οι δολοφόνοι θεωρούν ατομικά υπεύθυνα, ή τουλάχιστον σύμβολα συγκεκριμένων θεσμών. Οι εχθροπραξίες και οι δολοφονίες απαιτούν ακρίβεια και συγκεκριμενοποίηση, ενώ η τρομοκρατία είναι πιο αποτελεσματική όσο περισσότερο οι σκοτωμοί γίνονται χωρίς διακρίσεις. Σκοπός της είναι να καταστρέψει τη ζωή στις μεθοριακές περιοχές, στις γκρίζες ζώνες και στα διάκενα, εκεί που επιβιώνει η ελπίδα και η υπέρβαση. Οι αντιπαραθέσεις για το αν πρέπει ή όχι να αποκαλούμε τους δράστες της εβδόμης Οκτώβρη «τρομοκράτες» φαίνεται να διαπνέονται από το παλιό ρητό που ορίζει πως «ο τρομοκράτης του ενός είναι ο μαχητής ελευθερίας της άλλης», σαν να μην έχουν αυτές οι λέξεις καθορισμένα νοήματα. Όμως ελευθερία είναι η άρνηση της τρομοκρατίας. Όσοι *καταλαμβάνουν* την εξουσία σπέρνοντας τρόμο, θα καταλήξουν να *ασκούν* την εξουσία σπέρνοντας τρόμο, πράγμα που είναι το αντίθετο της χειραφέτησης: αυτός είναι ο λόγος που οι τρομοκράτες συνήθως είναι, ή στοχεύουν να γίνουν, δυνάστες εν τη γενέσει. Αντλούν αυτήν τη συνέπεια από την επίγνωση ότι η κρατική εξουσία ισχυροποιείται όταν θεμελιώνεται σε αυστηρές διαιρέσεις και σε ανταγωνισμούς της βάσης της. Ενέργειες όπως αυτή της εβδόμης Οκτώβρη εξυπηρετούν ακριβώς αυτήν τη λειτουργία: υπενθυμίζουν στους ειρηνιστές και στους αρνητές στράτευσης πως δεν θα τους δοθεί καμία ευκαιρία. Σε αντιδιαστολή, η πράξη που στοχεύει στη γνήσια απελευθέρωση οφείλει πάντοτε να εγκλωπώνεται τον χειραφετητικό στόχο στα μέσα που επιστρατεύει. Δεν έχει την πολυτέλεια του υπολογιστικού κυνισμού που έχει η τρομοκρατία. Οι τρομοκρατικές πρακτικές εξυπηρετούν μόνο εκείνους που αναζητούν την «ελευθερία» στην κατάληψη ή στη δημιουργία κρατικής εξουσίας: δηλαδή, στην ανελευθερία.

Η δολοφονία του Άουγκουστ φον Κότσεμπου¹⁸, το 1819, συνιστούσε τρομοκρατικό χτύπημα διότι το θύμα συμβόλιζε για τους θύτες του αυτό που θεωρούσαν γενικές ιδιότητες της νεωτερικής κοινωνίας, όχι κάποιου συγκεκριμένου θεσμού: η δολοφονία ενός συγγραφέα δεν εξυπηρετεί κάποιον πρακτικό πολιτικό σκοπό. Οι αντιδραστικοί φονταμενταλιστές απαίτησαν

---

¹⁷ ΣτΜ: Robespierre, Maximilien (2008). *Αρετή και Τρομοκρατία*. (Σλαβόι Ζίσεκ, πρόλογος, Θ. Σαμαρτζής, μτφ). Εικοστός Πρώτος. σελ. 226.

¹⁸ ΣτΜ: ο γερμανικής καταγωγής Άουγκουστ φον Κότσεμπου (August von Kotzebue) υπήρξε θεατρικός συγγραφέας μελοδραμάτων και διπλωμάτης στην υπηρεσία της ρωσικής Αυλής. Τα σκανδαλιστικά του θεατρικά έργα, ο κοσμοπολιτισμός και τα ελευθεριάζοντα ήθη του, ο πολιτικός συντηρητισμός του και η απέχθεια του προς τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη, καθώς και οι επικρίσεις για αντισημιτισμό που απεύθυνε συχνά στη φοιτητική Αδελφότητα (Burschenschaft), προκάλεσαν έχθρα προς το πρόσωπο του στους εθνικιστικούς κύκλους των εκκολλητόμενων νεαρών δημοκρατών. Η εχθρότητα αυτή βρήκε έκφραση αρχικά στη δημόσια καύση έργων του και στη συνέχεια, το 1819, στη δολοφονία του από έναν εξ αυτών των φιλελεύθερων εθνικιστών της φοιτητικής Αδελφότητας.

τον θάνατό του επειδή ήταν θηλυπρεπής, βλάσφημος κ.λπ. το μήνυμά τους ήταν ότι όλοι όσοι διαβάζουν και συμπαθούν αυτόν τον συγγραφέα, ή είναι μοντέρνα άτομα σαν και αυτόν, αποτελούν εχθρούς και θα θανατώνονται όπως και αυτός.

Οι μητροπολιτικοί αριστεριστές, που υπερασπίζονται την τρομοκρατία της Χαμάς, αντιμετωπίζουν τη βία αφηρημένα, ως κάτι που οι υποτελείς (δυστυχώς) είναι αναγκασμένοι να ασκήσουν, αλλά που (ευτυχώς) βρίσκεται πολύ μακριά από τη δική τους εμπειρία. Σκέφτονται με όρους ξεκάθαρης διχοτόμησης: υπάρχει μόνο βία και μη βία, και καθώς η δεύτερη δεν τους φαίνεται βιώσιμη στρατηγική ενάντια, για παράδειγμα, στην αποικιοκρατική καταπίεση, ενστερνίζονται την πρώτη χωρίς επιφυλάξεις. Βρίσκεται πέρα από τον ορίζοντα της βιωμένης εμπειρίας τους το γεγονός ότι οι υποτελείς, σε πείσμα της ακαδημαϊκής φήμης, όντως *μπορούν* να ομιλούν, ότι στην πραγματικότητα έχουν τη δυνατότητα να διαβουλεύονται και να παίρνουν αποφάσεις πάνω στις στρατιωτικές τακτικές, συμπεριλαμβανομένων διαφορετικών μορφών βίας, όπως η χρήση ή η απόρριψη της τρομοκρατίας. Οι αριστεριστές της μητρόπολης μιλούν ως αμέτοχοι παρατηρητές και η τάση τους να προβαίνουν σε αφηρημένα γενικευτικές ηθικές κρίσεις για κατηγορίες του μακροεπίπεδου, όπως ο ιμπεριαλισμός, μακριά από τις πρακτικές αποφάσεις πολιτικής ηθικής που λαμβάνουν όσα άτομα εμπλέκονται σε πραγματικούς αγώνες, κατά ειρωνικό τρόπο, τους καθιστά φερέφωνα των πιο αμοραλιστών μεταξύ των αγωνιζόμενων.

Όταν ορισμένοι ισραηλινοί πολιτικοί κραυγάζουν πως, μαχόμενοι τη Χαμάς, «πολεμούν τους ναζιστές», αποκρύπτουν το γεγονός ότι οι ναζιστές δεν ήταν απλά μια πολιτοφυλακή παραπλανημένων φασιστών, αν και υπήρχαν πολλοί τέτοιοι τότε, όπως και τώρα: ήταν φασίστες που είχαν υπό τις διαταγές τους ένα από τα πιο ισχυρά σύγχρονα βιομηχανικά έθνη καθώς και τον κρατικό μηχανισμό του. Η ιδεολογία δεν είναι το παν: αν και η ιδεολογία της Χαμάς φέρνει προς τη ναζιστική, αυτό δεν συνεπάγεται ότι είναι πραγματικοί ναζί και αυτό επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να καταπολεμηθούν. Μια αίρεση λατρευτική του θανάτου δεν καταστρέφεται με σκοτωμούς, όταν η δολοφονική παραφροσύνη συμπαρασύρει και σκοτώνει και τους λιγότερο ανορθολογικούς ανταγωνιστές της.

Το σύγχρονο κράτος είναι μια μηχανή προγραμματισμένη να αυτοσυντηρείται, όχι διαφορετική από μια δύναμη της φύσης, ακόμη και αν οι φιλελεύθεροι και οι θιασώτες του κρατικού σοσιαλισμού επιμένουν να το εκλαμβάνουν ως την ενσάρκωση του Ορθού Λόγου που υπερβαίνει τη φύση. Τα κράτη λειτουργούν στη βάση της ισχύος, όχι στη βάση της δικαιοσύνης, παρά μόνο στην περίπτωση που συνειδητοποιούν, κατόπιν υπολογισμών, ότι το να φαίνονται δίκαια αυξάνει την ισχύ τους. Η δικαιοσύνη είναι αντανάκλαση της ισοδυναμίας και κανένα κράτος δεν λειτουργεί με βάση τη δικαιοσύνη μπροστά σε έναν αντίπαλο που καταφανώς δεν έχει την ίδια ισχύ. Κάθε παιδί ξέρει καλά πως, όταν πετάς πέτρες στο κράτος, το κράτος θα σε πυροβολήσει. Επομένως, καμία πολιτική ηγεσία που ενδιαφέρεται για τη χειραφέτηση δεν θα έστελνε τα παιδιά να πετάξουν πέτρες σε αυτήν την επικίνδυνη μηχανή. Όταν το κάνει, τότε θυσιάζει αυτά τα παιδιά για τη διατήρηση του δικού της, άθλιου, κομματιού εξουσίας. Τέτοιες τακτικές, όμως, είναι δημοφιλείς σε φασίστες που βρίσκονται στην ασθενέστερη πλευρά ενός ασύμμετρου πολέμου. Εφόσον, έτσι κι αλλιώς, δεν έχουν χρόνο να ασχολούνται με τους απρόθυμους υποτακτικούς τους, επιτρέπουν στον εχθρό να τους σφαγιάζει κατά βούληση, προκειμένου να χτίσουν ένα αίσθημα απέραντης ενοχής και να ορθώσουν ανυπέρβλητους φραγμούς. Εφαρμόζουν μια ηθικιστική τρομοκρατική στρατηγική που τους επιτρέπει να θυσιάζουν κατά προτίμηση γυναίκες και παιδιά για να καταστεί σαφής η ενοχή του πανίσχυρου αντιπάλου. Παρ' όλα αυτά, ένα απελευθερωτικό κίνημα εξακολουθεί

να έχει περισσότερες πιθανότητες να απομακρύνει τη δική του κτηνώδη, φασιστική και ανίκανη ηγεσία, από ό,τι θα έχουν ποτέ οι καλόπιστοι φιλελεύθεροι να πείσουν την άγρια μηχανή να παύσει να είναι αυτό που πραγματικά είναι. Αντιμέτωπα με τον βιομηχανοποιημένο πόλεμο, τα απελευθερωτικά κινήματα θα ήταν προτιμότερο να λειτουργούν όπως ο Οδυσσεύς ενάντια στον Πολύφημο, παρά όπως ο Δαβίδ ενάντια στον Γολιάθ. Ο πολυμήχανος Οδυσσεύς θα παραχωρούσε στον Γολιάθ μια εύκολη νίκη, αλλά στη συνέχεια θα δαπανούσε όλες του τις δυνάμεις για να κερδίσει την ειρήνη.

4.

Σε ένα πλαίσιο όπου η φιλελεύθερη πολυπολιτισμικότητα μοιάζει να είναι η μόνη διαθέσιμη μορφή αντιρατσισμού, είναι εύκολο να ξεχαστεί ότι ο ρατσισμός είναι κοινότοπος, βαρετός και συστημικός, ενώ η εναντίωση στον ρατσισμό είναι ενδιαφέρουσα, δύσκολη και συναρπαστική. Οι φιλελεύθεροι τείνουν να συγκεντρώνουν τα πυρά τους προς τις πιο δραματικές και εκκεντρικές μορφές ρατσισμού, για να ξεχάσουν τη δική τους πληκτική και γκρίζα φυλετική αντίληψη, τον δικό τους πραγματιστικό, ρατσιστικό φетиχισμό των φυλετικών ομάδων. Αυτό παρέχει στον ρατσισμό μια επίφαση σκανδαλισμού και στον αντιρατσισμό την ανιαρή γεύση της συμβατικότητας.

Για τη μυθική σκέψη, ο Φαράζ¹⁹, ο Τσόρτσιλ και ο Αλφρέδος ο Μέγας²⁰ είναι το ίδιο πρόσωπο. Τα πεπραγμένα τους είναι επαναλήψεις της ίδιας πράξης, καθώς ο μύθος δεν γνωρίζει την κατηγορία του χρόνου. Η νεωτερική κοινωνία παράγει μια συνείδηση που είναι δεκτική στο μυθικό αφήγημα, ακριβώς επειδή η καθημερινή ζωή στον καπιταλισμό είναι δομημένη σαν μύθος: βιώνεται υποκειμενικά ως η αέναη, απαράλλακτη επανάληψη του ταυτού. Η απουσία του χρόνου, της ιστορίας, της κατεύθυνσης και της αιτιότητας από τη σκέψη των αδαών πατριωτών αντικατοπτρίζει πιστά την απουσία τους από τη ζωή που είμαστε αναγκασμένες να διάγουμε στη σύγχρονη αστική κοινωνία. Η ανοησία τους είναι μια μορφή ρεαλισμού.

Η φράση του Ντόναλντ Τραμπ ότι «η Αμερική νικάει ξανά όπως ποτέ πριν»²¹ συμπυκνώνει ολόκληρο τον ουτοπικό και συγχρόνως νοσταλγικό μεσσιανισμό της ρητορικής του. Δηλώνει ταυτόχρονα ότι η νίκη αποτελεί επιστροφή σε παλιές μορφές («ξανά») αλλά και καινοτομία («ποτέ πριν»). Αχαλίνωτη, η φράση αυτή αψηφά τα δεσμά της λογικής σκέψης και ενστερνίζεται ανεπιφύλακτα τη δική του εκδοχή μιας «νοσταλγίας για μια εποχή που δεν υπήρξε ποτέ»²² (Τζέλο Μπιάφρα).

Η ταύτιση με τους μαφιόζους προσφέρει ηδονή σε όσους από εμάς δεν τολμούμε να διαπράξουμε ούτε μικροκλοπή. Όπως και οι κινηματογραφικοί γκάνγκστερ, ο Τραμπ είναι ένα φροϋδικό ολίσθημα της φιλελεύθερης κοινωνίας. Η αυθόρμητη παρέκβαση του γνωστού δισεκατομμυριούχου κατά τη διάρκεια ενός από τους γνωστούς τηλεοπτικούς φιλιππικούς του,

¹⁹ ΣτΜ: Νάιτζελ Φαράζ (Nigel Farage). Ακροδεξιός, ευρωσκεπτικιστής Βρετανός πολιτικός. Διετέλεσε πρόεδρος του εθνολαϊκιστικού Κόμματος Ανεξαρτησίας του Ηνωμένου Βασιλείου (United Kingdom Independence Party – UKIP), το οποίο υπήρξε κομβικό για την απόφαση εξόδου του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση, το γνωστό Brexit. Πλέον, εκτελεί χρέη προέδρου του εξίσου ακροδεξιού κόμματος Reform UK, που μετά τις γενικές εκλογές της 4^{ης} Ιουλίου 2024, κατέχει πλέον βουλευτικές έδρες στο βρετανικό κοινοβούλιο.

²⁰ ΣτΜ: Αλφρέδος ο Μέγας. Βασιλιάς του Ουέσσεξ κατά τον 9^ο αιώνα. Ενοποίησε τους Αγγλοσάξονες απέναντι στην απειλή των επιδρομών των Βίκινγκ. Καταλαμβάνει διακεκριμένη θέση στο αγγλικό εθνικό αφήγημα και θεωρείται ήρωας του Χριστιανισμού.

²¹ ΣτΜ: δήλωση του Τράμπ κατά την ομιλία του στην ετήσια συνάντηση του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ, στο Νταβός της Ελβετίας, κατά τον Ιανουάριο του 2020.

²² ΣτΜ: Jello Biaffra & Mojo Nixon (1994). Nostalgia for an Age That Never Existed [Song]. Στο *Prairie Home Invasion*. Alternative Tentacles.

αυτήν τη φορά σε φιλελεύθερο σταθμό, ότι έχει καταφέρει να μην πληρώσει ποτέ ούτε ένα φόρο —«αυτό με κάνει έξυπνο»— δεν προκάλεσε αγανάκτηση: όλα τα μέλη της κοινωνίας ονειρεύονται να παρακάμψουν, να παραβιάσουν και να αντισταθούν στους αναρίθμητους κανόνες, στους εκβιασμούς και στα ταμπού της. Μισούμε τους εαυτούς μας που είμαστε τόσο υπάκουοι, που ακολουθούμε τόσο σπάνια την αρχή της ηδονής, και θαυμάζουμε όσους το κάνουν, το παραδέχονται ανοιχτά και τη γλυτώνουν. Ένας ειλικρινής μαφιόζος φαντάζει πολύ πιο αξιόπιστος από τον πιο ιδεαλιστή πολιτικό.

Η ρατσιστική παράνοια ότι οι κατώτερες φυλές —που απεικονίζονται ως αρουραίοι, βάκιλλοι, πίθηκοι— ενδέχεται, με τους δικούς τους καταχθόνιους τρόπους, να αποδειχθούν στην πραγματικότητα ανώτερες και, κάποια μέρα, να υπερισχύσουν και να εξουσιάσουν την κυρίαρχη φυλή, απαντάται σε κάποιο βαθμό σε πολλούς ρατσισμούς, αν και μόνο ο αντισημιτισμός τη μετέτρεψε σε κεντρικό του ισχυρισμό. Οι υπέρμαχοι της Λευκής υπεροχής αναγνώρισαν ότι οι Ομπάμα είναι όντως έξυπνοι, πλούσιοι και ισχυροί, και γιατί να μην πιστέψουν οι ρατσιστές ότι αυτές οι τρομακτικές Μαύρες γυναίκες συνωμοτούν για να κυβερνήσουν τον κόσμο, μιας και αυτές οι ισχυρογνώμονες «Ζαφείρες»²³ έχουν ήδη ευνουχίσει τους συζύγους τους; Δεν είναι πεποίθηση των ρατσιστών ότι οι «Ασιάτες» είναι γενικά πιο μορφωμένοι και διαχειρίζονται καλύτερα τα χρήματα; Δεν υπήρξε ιδιαίτερα ενοχλητική για τους Ευρωπαίους ρατσιστές η παρουσία Μαύρων Γάλλων και Αμερικανών στρατιωτών, που διέθεταν καλύτερη εκπαίδευση και πολύ ανώτερη δύναμη, πλούτο και οργάνωση; Οι περισσότεροι ρατσιστές δεν αισθάνονται και τόσο σίγουροι για την ανωτερότητά τους. Αλλιώς, γιατί να είναι τόσο νευρικοί ακόμη και με σχετικά μικρούς αριθμούς φτωχών μεταναστών; Ο αντισημιτισμός δεν υπήρξε ιδιαίτερη, μοναδική μορφή ρατσισμού επειδή απέδιδε στους Εβραίους τον δυνητικό κίνδυνο μιας «ανώτερης φυλής». Η ιδέα αυτή μεγαλοποιεί την αλήθεια και διατρέχει τον κίνδυνο να τσουβαλιάσει όλες τις υπόλοιπες μορφές ρατσισμού σε έναν συμπαγή *-ισμό*. Δεν αφαιρεί τίποτε από την ανάλυση του αντισημιτισμού η παραδοχή ότι όλοι οι ρατσισμοί είναι παραλλαγές πάνω στο ίδιο θέμα, όλοι βάλλουν προς την κορυφή ή προς τη βάση με διαφορεικό τρόπο και ανάλογα με το πλαίσιο, και όλοι είναι λόγοι και πρακτικές *φυλετικοποίησης*.

Δεν μπορεί να υπάρξει «ριζοσπαστικό Ισλάμ», καθώς η θρησκευτικότητα, από μόνη της, δεν είναι ποσοτικοποιήσιμη ούτε κατατάξιμη. Μπορούμε να είμαστε ριζοσπαστικές ή μετριοπαθείς μόνο σε σχέση με συγκεκριμένα ζητήματα. Στο εσωτερικό κάθε θρησκείας υπάρχουν ριζοσπαστικότερες και μετριοπαθέστερες θέσεις αναφορικά με πολυάριθμα θέματα, μεταξύ αυτών και ο τρόπος που γίνεται αντιληπτή η επιρροή της θρησκείας στις σχέσεις μεταξύ κράτους, κουλτούρας, κοινωνίας και ατόμου. Οποιοδήποτε συγκεκριμένο κίνημα, παράδοση ή τάση εντός μιας θρησκείας μπορεί να προσδιοριστεί σύμφωνα με το τι θεωρεί ως το κεντρικό μέλημα αυτής της θρησκείας, το αν και κατά πόσο αλλά και το πώς διαμορφώνει την πολιτική, την κοινωνία και την οικονομία. Αυτό καθιστά δυνατή τη διάκριση μεταξύ ριζοσπαστικών και

---

²³ ΣτΜ: χαρακτηρισμός που αποδιδόταν, κυρίως στον Νότο των ΗΠΑ, σε μαύρες γυναίκες με επιθετική συμπεριφορά, εριστικές και με «υφάκι». Στερεοτυπικός προσδιορισμός που απευθυνόταν σε μαύρες γυναίκες που δεν επιτελούσαν το φύλο τους σύμφωνα με τα πρότυπα της θηλυκότητας και της ανιδιοτελούς προσφοράς. Έλκει την καταγωγή του από ραδιοφωνική σειρά της δεκαετίας του '20, ονόματι *Amos 'n' Andy*, που κατόπιν μεταφέρθηκε και στην τηλεόραση. Η σειρά στην οποία, τουλάχιστον κατά τη ραδιοφωνική της εκδοχή, λευκοί έγραφαν τα σενάρια και υποδύονταν τους χαρακτήρες, διακωμωδούσε τις προσπάθειες των φτωχών και αποκλειστικά μαύρων χαρακτήρων της για εύκολο πλουτισμό. Σύζυγος ενός από τους κεντρικούς χαρακτήρες του σόου ήταν η Ζαφείρα (Sapphire), που φυσικά παιζόταν ως γυναίκα ανδροπρεπής και «γλωσσού». Μετεξέλιξη του ίδιου σεξιστικού και ρατσιστικού στερεότυπου είναι το σύγχρονο *angry black woman*.

μετριοπαθών μορφών *ισλαμισμού*, για παράδειγμα, στον βαθμό και μόνο που οι ισλαμιστές — όπως όλοι οι φονταμενταλιστές— δηλώνουν με σαφήνεια στη γραμματεία τους ποιο είναι το μέλημά τους και ποιος θα έπρεπε να είναι ο ρόλος της θρησκείας μέσα στον κόσμο. Είναι ο καθορισμένος χαρακτήρας κάθε συγκεκριμένου πολιτικού κινήματος ή παράδοσης, καθώς και οι κοινωνικές και πολιτικές επιδιώξεις του, που το καθιστούν κατατάξιμο σε μια αλληλουχία περισσότερο ή λιγότερο ριζοσπαστικών εκδοχών: όχι η θρησκεία ως τέτοια.

Η συχνή διατύπωση ότι ο αντισημιτισμός είναι μια «συντομευμένη» ή «κουτσορευμένη» κριτική του καπιταλισμού είναι παραπλανητική, στον βαθμό που καμία προσπάθεια τανύσματος, επιμήκυνσης ή συμπλήρωσης δεν μπορεί να μετατρέψει τον αντισημιτισμό σε αυτό που είναι αντίθετο προς τον σκοπό του. Ακόμη και στις περιπτώσεις όπου εμφανίζεται στο εσωτερικό του εργατικού κινήματος, πρόκειται για εκδοχή μιας συντηρητικής και όχι μιας «κουτσορευμένης» μαρξιστικής κριτικής στον καπιταλισμό. Η φράση δίνει την εντύπωση ότι βασίζεται στη σιωπηλή προϋπόθεση ότι η φυσιολογική μορφή της κριτικής στον καπιταλισμό είναι η μαρξιστική, πράγμα που συνιστά ευσεβή πόθο: ιστορικά και στατιστικά, η συνήθης κριτική του καπιταλισμού είναι συντηρητική. Οι λόγοι για τους οποίους απορρίπτει τον καπιταλισμό είναι ριζικά διαφορετικοί από τη μαρξική κριτική του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής: η μία δεν είναι «κουτσορευμένη» εκδοχή της άλλης.

Δεν έχουμε την πολυτέλεια να μην ευχόμαστε τη συθέμελη συντριβή των φασιστών από το φιλελεύθερο κράτος. Ούτως ή άλλως, δεν πρόκειται να κερδίσουμε καμία επιείκεια με το να υπερασπιζόμαστε το ιδεώδες της άμβλυνσης της κατασταλτικής δύναμης του κράτους. Για το κράτος δεν έχει σημασία σε ποια υψηλά επίπεδα ευγένειας θα επιθυμούσαμε να αρθεί. Το πώς αντιμετωπίζει το κράτος έναν υποτιθέμενο ή πραγματικό εχθρό εξαρτάται μόνο από την ισχύ αυτού του εχθρού: ο ασήμαντος θα αγνοηθεί, ένας διεκδικητής με αξιώσεις θα τσακιστεί, ένας εχθρός που είναι υπερβολικά ισχυρός για να τσακιστεί θα εξευμενιστεί και θα αφομοιωθεί, εκτός και αν είναι τόσο ισχυρός ώστε να μην επαρκούν ούτε αυτά τα μέτρα. Ο ζόφος της παρούσας στιγμής έγκειται ακριβώς στο γεγονός ότι περιοριζόμαστε στην ελπίδα πως υπάρχουν ακόμη αρκετοί φιλελεύθεροι που να αξιολογούν προς το συμφέρον τους το τσάκισμα των φασιστών και όχι τον κατευνασμό τους. Η Αριστερά δεν είναι πλέον άξιος αντίπαλος για τις φασιστικές πολιτοφυλακές, ούτε για το φιλελεύθερο κράτος, πόσο μάλλον για τις συνδυασμένες τους δυνάμεις.